

VATT-KESKUSTELUALOITTEITA
VATT-DISCUSSION PAPERS

49

ALUEJÄRJESTELMÄN
KEHITYKSEN
SUUNTAVIIVAT
INTEGROITUVASSA
EUROOPASSA*

Petri Böckerman

* Tekijä kiittää Osmo Kuusta, Seppo Leppästä, Pekka Mäkelää ja Antti Romppasta hyödyllisistä kommentteista.

ISBN 951-561-068-0

ISSN 0788-5016

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
Government Institute for Economic Research
Hämeentie 3, 00530 Helsinki, Finland

Painatuskeskus Pikapaino Opastinsilta
Helsinki 1993

Petri Böckerman: Aluejärjestelmän kehityksen suuntaviivat integroituvassa Euroopassa. Helsinki, VATT, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Government Institute for Economic Research, 1993. (C, ISSN 0788-5016, No 49) ISBN 951-561-068-0.

TIIVISTELMÄ: Tämä tutkimus käsittelee Euroopan integraation alueellista ulottuvuutta. Ensimmäisessä osassa luodaan lyhyt katsaus erilaisiin tapoihin mallintaa alueellinen ulottuvuus kansainvälisen talouden ilmiöiden erittelyyn viiden lähestymistavan puitteissa: gravitaatioteoria, kuljetuskustannusten huomioiminen, ydin periferia kehikko, talouskasautumien roolia korostavat teemat Porterin kansankuntien kilpailuedun teoriassa ja yritysten sijaintipäätökset. Toinen osa analysoi Euroopan aluejärjestelmän rakennetta. Aluejärjestelmän kehityksen suuntaviivoja eritellään kolmen skenaarion puitteissa, jotka ovat alueiden erikoistuminen suhteellisen edun puitteissa, konvergenssin ja toimialan sisäisen kaupan luonnehtima samankaltaistuminen ja "alueiden Eurooppa" eli alueellisten talouskokonaisuuksien kuten Itämeren talusalueen syntyminen. Kunkin skenaarion puolesta ja vastaan esitettyjä argumentteja arvioidaan kriittisesti. Tutkimuksen keskeisimmän tuloksen mukaan erikoistumisen puolesta on esitetty vakuuttavampia argumentteja. Vertailu USA:n kehitykseen osoittaa Euroopan alueellisen erikoistumisprosessin olevan vielä kesken, aika- ja kustannusetäisyyksien supistuminen hyödyttää suhteellisesti enemmän ydinalueita ja hyödyntämättömät mitakaavaeduct toteutuvat vain talouskasautumisissa.

ASIASANAT: EY, integraatio, alueiden Eurooppa, talusmaantiede

Petri Böckerman: Aluejärjestelmän kehityksen suuntaviivat integroituvassa Euroopassa. Helsinki, VATT, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Government Institute for Economic Research, 1993. (C, ISSN 0788-5016, No 49) ISBN 951-561-068-0.

ABSTRACT: This paper investigates regional aspects of European integration. The first part conducts a brief survey on different approaches to model spatial issues in the context of international economics. Five approaches are identified: framework postulated by gravity equation, implications of non-zero transportation costs, core-periphery approach, core-stressing subthemes in Porter's theory of competitive advantage of nations and firms' locational decisions. The second part focuses on Europe's spatial structure. Three different scenarios on Europe's regional development are proposed which are: spatial specialization suggested by comparative advantage, increasing similarity between regions characterized by convergence and intra-industry trade, and "regions of Europe", i. e. emerging of economic areas such as Mare Balticum. Arguments for and against these scenarios are discussed and critically evaluated. The main conclusion of the paper is that there exists more convincing arguments for increasing specialization in Europe. These arguments are: comparison with the United States suggests that regional specialization process is still under way in Europe, ever shrinking time and cost distances will benefit more core areas, and there exists a lot of inexhaustible economies of scale which can be fully realized only in economic aggregates.

KEY WORDS: European community, integration, regions of Europe, economic geography

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	5
2. Heckscher-Ohlin lähestymistapa	6
3. Erilaisia tapoja mallintaa alueellinen ulottuvuus	7
3.1. Gravitaatiomallit	7
3.2. Kuljetuskustannusten huomioiminen	9
3.3. Ydin ja periferia	10
3.4. Porterin teoria kilpailustrategioista	12
3.5. Yritysten sijaintipäätökset	14
4. Euroopan aluejärjestelmän rakenne	15
5. Kolme skenaariota	21
5.1. Erilaistuminen	21
5.2. Samankaltaistuminen	21
5.3. Alueiden Eurooppa	26
6. Empiirisiä havaintoja	29
7. Johtopäätöksiä	31
Kirjallisuus	33

1. Johdanto

Euroopan integraation myötä alueellinen kehitys on saanut uutta huomiota osakseen. Keskeiseksi kysymykseksi on noussut se, missä määrin syvenevä taloudellinen integraatio muuttaa Euroopan aluerakennetta ja eri alueiden suhteellista taloudellista merkitystä. Tämän selvityksen tarkoituksena on analysoida Euroopan aluerakenteen kehityksen suuntaviivoja. Selvitys jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan erilaisia tapoja mallintaa alueellinen ulottuvuus kansainvälisen talouden ilmiöiden analysoinnissa. Tämän osan tarkoituksena on luoda taustaa Euroopan aluerakenteen arvioinnille. Toisessa osassa analysoidaan Euroopan aluerakenteen muutoksen suuntaviivoja integraation syventyessä. Keskeinen asema tulee olemaan erilaisilla ydin- ja periferiäkehikoilla.

Selvityksen ensimmäisessä osassa pyritään tarkastelemaan sitä, mitä uusia piirteitä ja ongelmanasetteluja kansainvälisen kaupan teoria saa, jos mallien ei-spatiaalisesta perusluonteesta luovutaan. Lähestymistapa on luonteeltaan teoreettinen. Perinteisen kansainvälisen kauppateorian postuloimassa "maailmassa" ei ole alueellista ulottuvuutta. Tämän seurauksena muun muassa kuljetuskustannuksien ja aluerakenteen eriytymisen mukanaan tuomia implikaatioita kansainväliselle vaihdannalle ei eritellä. Kansainvälisen kaupan teorit ovat siten pohjimmiltaan luonteeltaan ei-spatiaalisia. Analyttinen tarkastelu vaatii aina useita yksinkertaistavia olettamuksia. Alueellisen ulottuvuuden syrjäyttäminen on vain yksi kansainvälisen kaupan teoriassa tavallisesti tehtävistä olettamuksista.

Ensimmäisen osan katsauksella alueellisen ulottuvuuden mallintamistapoihin on kaksi keskeistä tavoitetta. Ensinnäkin pyritään erittelemään niitä erilaisia tapoja, joilla alueellinen ulottuvuus voidaan ylipäättänsä mallintaa osaksi kansainvälisen kaupan perinteistä teorialuokasta. Toiseksi pyritään pohtimaan sitä, missä määrin perinteisten ei-spatiaalisten kansainvälisen kaupan mallien selitysvoimaa voidaan lisätä täydentämällä malleja alueellisella ulottuvuudella.

Selvityksen toinen osa, jossa eritellään Euroopan aluerakenteen muutosprosesseja, noudattaa seuraavaa rakennetta. Ensimmäiseksi analysoidaan Euroopan aluejärjestelmän toiminnallista rakennetta ydin- ja periferiäkehikossa. Toiseksi eritellään ja analysoidaan kolmea Euroopan aluejärjestelmän kehityksen suuntaviivoja kartoittavaa skenaariota, jotka ovat aluerakenteen erilaistuminen, samankaltaistuminen ja alueiden Euroopan muodostuminen. Erityistä huomiota kiinnitetään eri suuntaviivojen puolesta esitettyjen argumenttien kriittiseen arviointiin. Lopuksi tarkastellaan empiirisiä havaintoja Euroopan aluejärjestelmän ja tuotantorakenteen muutosprosessista. Selvitys päättyy yhteenvetoon ja muutamaan kokoavaan johtopäätökseen.

2. Heckscher-Ohlin-lähestymistapa

Kansainvälisen kaupan keskeisin lähestymistapa aina viime vuosikymmeniin asti on ollut Heckscher-Ohlinin malli, joka perustuu kahdelle lähtöolettamukselle¹. Ensinnäkin hyödykkeet eroavat tuotannontekijävaatimustensa suhteen. Toiseksi maat eroavat tuotannontekijöiden alkuvarannoiltaan. Heckscher-Ohlinin mallissa maan tuotannontekijöiden alkuvaranto määrää sen hyödykkeen, jonka tuottamiseen maa erikoistuu kansainvälisen vaihdannan avautuessa. Maalla on suhteellinen etu sen hyödykkeen tuottamisessa, joka käyttää intensiivisesti sitä tuotannontekijää, jota maalla on runsaasti. Tällöin esimerkiksi maa, jossa on runsaasti työvoimaa erikoistuu tuottamaan työvoimaintensiivisiä hyödykkeitä kuten tekstiilejä. Mallin keskeisimmät olettamukset ovat vakioiset skaalatuotot, täydellinen kilpailu ja epätäydellinen erikoistuminen. Tuotannontekijät ovat täysin liikkuvia maan sisällä, maiden välillä ei sen sijaan ole tuotannontekijöiden liikkeitä. Keskeinen ero Ricardon malliin on se, että Heckscher-Ohlinin mallissa kummankin kauppaa käyvän maan käytössä oletetaan olevan sama teknologia. Perusmallissa on kaksi maata, tuotannontekijää ja hyödykettä. Kansainväliseen kauppaan vaikuttavaa etäisyyskomponenttia ei huomioida, kuljetuskustannusten oletetaan olevan nolla. Kansainvälisen vaihdannan ainoa parametri on suhteellinen hinta. Reaalista kilpailukykyä ja tuotedifferentiointia ei siten huomioida.

Heckscher-Ohlin-lähestymistavan keskeisimmät teoreettiset tulokset voidaan tiivistää neljään teoreemaan. Heckscher-Ohlinin teoreeman mukaan maalla on suhteellinen etu sen hyödykkeen valmistamisessa, joka hyödyntää intensiivisesti tuotannontekijää, jota maalla on runsaasti. Rybczynskin teoreeman mukaan teknologian ollessa annettu ja tuotantokapasiteetin täyskäytössä tuotannontekijän lisäys nostaa sen hyödykkeen tuotantoa, joka käyttää intensiivisesti panosta, jonka määrä on lisääntynyt, ja vähentää toisen hyödykkeen tuotantoa. Stolper-Samuelson-teoreema jäsentää puolestaan tulonjakovaikutuksia. Kansainvälisen kaupan avautuminen nostaa reaali-palkkoja työvoimavaltaisessa maassa ja alentaa pääoman korvausta. Pääomavaltaisessa maassa kansainvälisen kaupan avautuminen nostaa pääoman korvausta ja alentaa reaali-palkkoja. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, että työvoimavaltainen maa erikoistuu tuottamaan Heckscher-Ohlin-teoreeman mukaisesti työvoimaintensiivisiä hyödykkeitä. Ennen kauppaa reaali-palkat ovat alhaisempia ja pääoman korvaus korkeampi työvoimavaltaisessa maassa kuin pääomavaltaisessa maassa. Täten kansainvälisen kaupan avautuminen mahdollistaa kummankin maan hintakilpailukyvyn hyödyntämisen. Tuotannontekijäkorvausten yhtäläistymisen periaatteen (factor price equalization theorem) mukaan kansainvälinen kauppa toimii tuotannontekijöiden kansainvälisen liikkumattomuuden korvaajana. Tämän seurauksena reaali-palkat ja pääomankorvaus yhtenäistyvät kansainväliseen vaihdantaan osallistuvissa maissa. Teoreema perustuu epäsuoraan arbitraasiin.

---

¹ Tarkastelu perustuu Chacholiadesin (1990:63-87) teokseen.

3. Erilaisia tapoja mallintaa alueellinen ulottuvuus

Tässä katsauksessa tarkastellaan neljää lähestymistapaa alueellisen ulottuvuuden mallintamiseen kansainvälisen talouden ilmiöiden analysoinnissa. Gravitaatiomallit ovat näistä vanhimmat. Teoriakatsauksen ohella tarkastellaan muutamia gravitaatioteorian empiirisiä sovellutuksia Euroopan integraation analysointiin. Erilaisilla ydin- ja periferiamalleilla on puolestaan keskeinen asema talousmaantieteellisessä kirjallisuudessa. Esimerkkinä perinteisestä talousmaantieteellisestä lähestymistavasta esitetään lyhyesti Predin kasautumismalli. Krugmanin (1991a) malli edustaa puolestaan uudempaa tutkimusta. Tämän ohella tarkastellaan Porterin kilpailustrategiateoriaa ja yritysten sijaintikäyttäytymistä alueellisesta näkökulmasta.

3.1. Gravitaatiomallit

Gravitaatio- tai vetovoimateoria on (talous)maantieteellinen teoriakehikko periaatteessa minkä tahansa alueellisen vuorovaikutuksen (kauppa, liikenne, muuttovirrat jne.) selittämiseksi ja analysoimiseksi (kts. Abler & Adams & Gould 1971). Keskeinen kontribuutio gravitaatioteorioiden kehityksessä on ollut Reillyn 1930-luvulla esittämä markkina-alueanalyysi. Mallin olennaisen piirteen, etäisyyskitkan oli tosin havainnut jo brittiläinen Ravenstein 1800-luvulla muuttoliiketutkimusten yhteydessä.

Kansainväliseen kauppateoriaan gravitaatioteoriaa on sovellettu lähinnä siten, että tavoitteena on ollut kansainvälisten kauppavirtojen (maiden välisen vaihdannan volyymin) selittäminen. Kauppavirtoja selitetään perusmallissa ainoastaan kahdella muuttujalla, jotka ovat maiden keskinäinen suuruus ja niiden välinen etäisyys. Gravitaatioteorian voidaan katsoa olevan vanhin tapa liittää alueellinen ulottuvuus kansainvälisen kaupan teoriamuodostukseen. Tämänkaltaiset konstruktiot olivat muodissa lähinnä 60-luvulla. Suomalaisista tämän alan tutkimuksista mainittakoon Pöyhönen (1963).

Gravitaatioteorian mukaan maiden (tai minkä tahansa kahden alueen) välinen vaihdanta on suoraan verrannollinen näiden maiden suuruuteen (jota voidaan approksimoida esimerkiksi BKT:llä tai väestön määrällä), ts. mitä suurempia ao. maat ovat sitä laajempaa niiden keskinäinen vaihdanta on, ja kääntäen verrannollinen näiden maiden keskinäiseen etäisyyteen, ts. mitä kauempana absoluuttisessa mielessä nämä maat ovat toisistaan sitä vähäisempää niiden välinen vaihdanta on. Maiden etäisyys mitataan tavallisesti väestöllisten painopistealueiden väliltä. Jälkimmäinen ominaisuus tunnetaan yleisesti myös etäisyyskitkana. Itse asiassa kyseessä on suora yhteiskuntatieteisiin siirretty analogia Newtonin 1600-luvulla esittämästä gravitaatioteoriasta.

Algebrallisesti gravitaatioteorian perusyhtälö voidaan ilmaista seuraavasti (Isard 1956):

$$(1) \quad X_{ij} = S_i S_j / D_{ij}$$

jossa X_{ij} = maiden i ja j välinen kauppa

$S_i S_j$ = maiden i ja j suuruudet

D_{ij} = maiden i ja j etäisyys.

Gravitaatioteorian OLS-menetelmällä estimoitavissa oleva versio voidaan puolestaan spesifioida logaritmisessa muodossa seuraavasti (Lundberg & Hansson 1987:110):

$$(2) \quad \log X_{ij} = a_0 + a_1 \log Y_i + a_2 \log Y_j + a_3 \log D_{ij} + e$$

jossa maiden suuruutta on approksimoitu tavanomaisesti maiden bruttokansantuotteella Y_i ja Y_j , e on mallin virhetermi.

Gravitaatioteorian perusidean pohjalta on a priori selvää; että mallissa tulisi olla $a_1, a_2 > 0$ ja $a_3 < 0$. Yleisesti ottaen gravitaatioteorian empiirisissä sovellutuksissa onkin saatu lähestymistavan perusidean kanssa sopuinnassa olevia tuloksia (Deardorff 1984:503-504).

Vaikka gravitaatioteoria onkin luonteva selitys kansainvälisen vaihdannan alueellisille piirteille, niin vasta hiljattain malli on kyetty johtamaan talousteorian puitteissa. J. E. Anderson (1979) on muodollisesti osoittanut, että gravitaatioteorian perusyhtälö voidaan johtaa sellaisessa useamman maan mallissa, jossa kukin maa tuottaa yhtä hyödykettä ja kysyntää voidaan kuvata Cobb-Douglas-preferenssein.

Aitken (1973) on soveltanut gravitaatioteoriaa Euroopan integraatioon mallintamalla maiden EEC- ja EFTA-jäsenyyksiä dummy-muuttujien avulla ja estimoimalla gravitaatiomalleja useammilta vuosilta ennen ja jälkeen ao. maan jäsenyyttä analysoidakseen Euroopan integraation kauppaa luovia (trade creation) vaikutuksia 1960-luvulla.

Euroopan integraatioon gravitaatiomallia ovat soveltaneet Aitkenin ohella Pöyhönen (1991) ja Pöyhönen & Sullström (1990), jolloin tavoitteena oli selittää pääoma-, työ- ja tietointensiivisten tuotteiden kauppavirtoja OECD-maiden välillä vuosina 1970-86. Kauppavirtoja pyrittiin selittämään muun muassa ekonometrisella mallilla, jossa selittäjinä käytettiin kokonaistuloja maittain, kauppablokkeja sekä erilaisia etäisyysmuuttujia. Tulosten mukaan erityisesti R&D-intensiivisyyden erot maiden välillä vaikuttavat erittäin merkittävästi näiden maiden välisiin kauppavirtoihin.

Krugman (1989) on puolestaan käyttänyt gravitaatioteoriaa "luonnollisten" talousblokkien identifioimiseen. Talousblokin kriteerinä on tällöin se, että yhtälössä (2) a_3 saa arvon, joka on huomattavasti suurempi kuin yksi ja suurempi kuin mallin muut estimoidut kertoimet a_2 ja a_1 . Kriteeri voidaan tulkita siten, että niillä mailla, jotka muodostavat "luonnollisen" talousblokin, etäisyyskomponentti eli maiden maantieteellinen läheisyys on merkittävä maiden keskinäistä vaihdantaa selittävä muuttuja. Frankel ja Wei (1993) ovat tehneet laajemman tutkimuksen tästä aihepiiristä.

Hamilton ja Winters (1992) ovat käyttäneet gravitaatioteoriaa puolestaan Itä- ja Länsi-Euroopan potentiaalisten kauppavirtojen arvioimiseen. Heidän tulostensa mukaan Itä-Euroopan sisällä keskinäinen kauppa on suurempaa kuin gravitaatioteoria ennustaa. Itä- ja Länsi-Euroopan välillä kauppavirrat ovat sen sijaan selvästi pienempiä kuin gravitaatioteoria ennustaa. Täten Itä- ja Länsi-Euroopan välillä on olemassa huomattavia potentiaalisia kauppavirtoja, joita voidaan hyödyntää Itä-Euroopan avautumisen myötä.

Suhteellisen etäisyyden (aika- ja erityisesti kustannusetäisyyden) nopea kutistuminen on kuitenkin vähentänyt gravitaatiomallien selitysvoimaa, varsinkin, jos ainoana etäisyysmuuttujana käytetään maiden absoluuttista etäisyyttä. Tämän takia uudemmissa

gravitaatioteorian versioissa on pyritty käyttämään erilaisia kustannusetäisyyksiä tarkempien spesifikaatioiden identifioimiseksi (kts. Pöyhönen 1991) ja siten kauppavirtojen selittämiseksi.

Gravitaatioteoria antaa "intuitiivisesti" uskottavia selityksiä kansainväliselle vaihdannalle. Mallin voidaan ajatella toimivan eräänlaisena täydentävänä selityksenä kauppavirroille suhteellisen edun periaatteen rinnalla.

3.2. Kuljetuskustannusten huomioiminen

Kaikkien kolmen kansainvälisen kaupan keskeisimmän mallin eli Ricardon, Heckscher-Ohlinin mallin ja neoklassisen mallin standardiolettamuksena muiden kauppaa estävien vääristymien kuten tullien puuttumisen ohella on se, että kuljetuskustannukset kauppaa käyvien maiden välillä ovat nolla. Tämä olettaimus ei luonnollisestikaan vastaa todellisuutta vaan kuljetuskustannusten jyrkästä alenemisesta huolimatta niillä on edelleen vaikutusta kansainväliseen kauppaan. Tässä kappaleessa on tarkoituksena tarkastella lyhyesti sitä miten kauppateorian tulokset muuttuvat otettaessa huomioon kuljetuskustannusten olemassaolo. Kuljetuskustannusten mallintamisessa on olennaisimmilta osiltaan kyseessä neoklassisen mallin täydentäminen. Kuljetuskustannuksilla täydennetyt mallit ovat hyvin lähellä perinteistä neoklassista teoriamuodostusta. Jos oletetaan kuljetuskustannusten olevan suoraan verrannollisia kuljetettavaan määrään (eli yksikkökuljetuskustannukset pysyvät vakiona), kuljetuskustannusten mallintaminen on yksinkertaista. Vakioisten kuljetuskustannusten olemassaolo vain aiheuttaa sen, että saman hyödykkeen hinta on korkeampi tuojamaassa kuin viejämäassa.

Kuljetuskustannusten mallintaminen aiheuttaa kaksi merkittävämpää muutosta kansainvälisen kaupan perusteorioiden tuloksiin (Galdofo 1987:218-219). Ensinnäkin kuljetuskustannukset voivat estää kauppaa siinä mielessä, että ilman kuljetuskustannuksia ao. hyödykkeellä käytäisiin kauppaa. Kuljetuskustannukset luovat kansantalouteen suljetun sektorin (Dornbusch et al 1977). Kuljetuskustannuksia pienemmät hyödykkeiden hintaerot voivat säilyä maiden välillä täydellisestä kilpailusta huolimatta. Tällöin kuljetuskustannusten huomattava alentuminen tuo kansainvälisen vaihdannan piiriin uusia hyödykkeitä ja mahdollistaa syvemmän erikoistumisen. Toiseksi kuljetuskustannusten olemassaolo voi mahdollistaa kansainvälisen vaihdannan syntymisen. Tuloksena voi olla esim. toimialan sisäisen kaupan syntyminen, joilloin maa vie ja tuo saman hyödykeryhmän tuotteita. Tällainen tilanne saattaa syntyä esim. rajaseuduilla, jos kotimaan sisäiset kuljetuskustannukset ovat korkeampia kuin kotimaan ja ulkomaan välillä. Jo Ohlin esitti tämän argumentin toimialan sisäisen kaupan synnylle. Tullien ja muiden kaupan esteiden olemassaolo voi tosin luoda hintamarginaalin, jonka puitteissa kuljetuskustannuksien erot voivat olla mahdollisia aikaansaamatta kansainvälistä vaihdantaa. On kuitenkin selvää, että kuljetuskustannusten huomioiminen ei voi selittää kuin joitain erikoistapauksia toimialan sisäisestä kaupasta.

Kuljetuskustannusten huomioimisen ehkä kiintoisin implikaatio on se, että tätä kautta avautuu eräs keino selittää toimialan sisäistä kauppaa, jota erityisesti Heckscher-Ohlinin paradigman puitteissa on ollut vaikeuksia tulkita. H-O-malli selittää kuitenkin tyydyttävästi toimialojen välistä kauppaa.

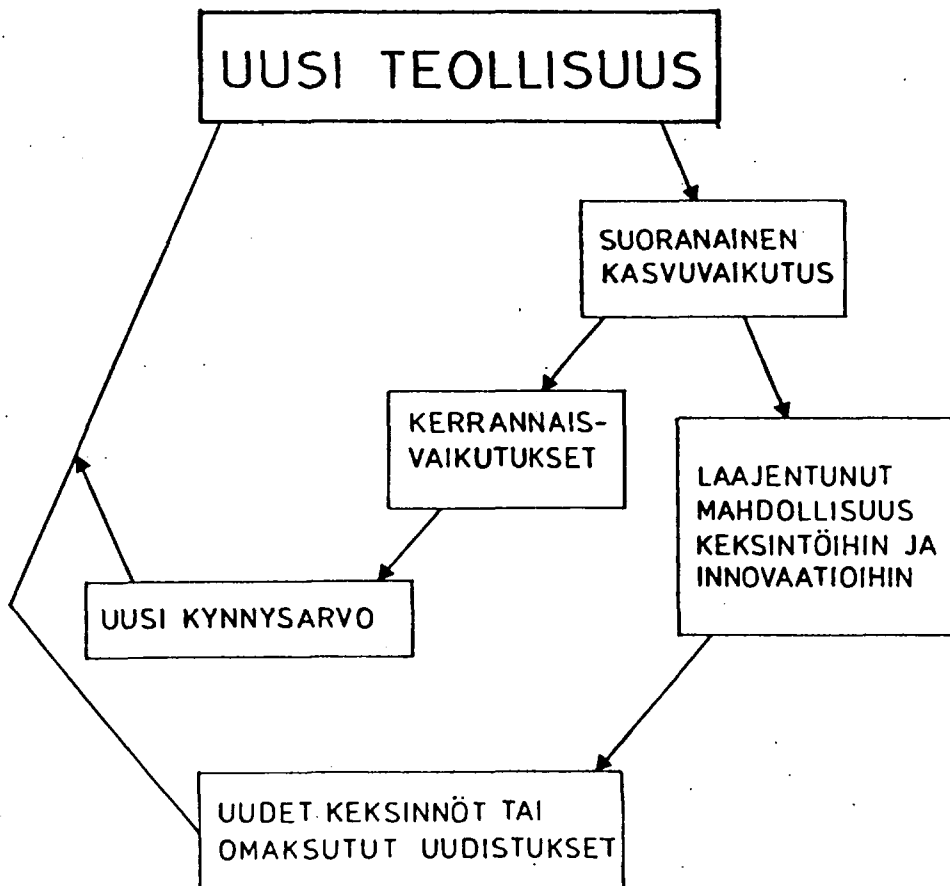
3.3. Ydin ja periferia

Krugmanin (1991a) mukaan tuotantotoiminnan keskeisin alueellinen piirre on keskittyminen. Tunnettuja taloudellisen aktiviteetin keskittymiä ovat muun muassa Yhdysvaltojen itärannikon teollisuusvyöhyke ja Euroopan ytimen ns. teräskolmio.

Maantieteellisenä jatkuvuutena, eli piirteenä, jonka mukaan tuotannon aluerakenne sopeutuu hitaasti sijaintiedellytyksissä tapahtuviin muutoksiin, tunnettu aluerakenteen dynamiikan piirre merkitsee taloushistoriallisen kehityksen korostumista. Maantieteellisen jatkuvuuden tähden taloushistoriallisen kehityksen "jäljet" säilyvät kauan aluerakenteessa. Näin on muun muassa Yhdysvaltojen teollisuusvyöhykkeen tapauksessa. Tämä aiheutuu alueelliseen uudelleenorganisointumiseen liittyvistä yhteiskunnallisista ja yksityisistä kustannuksista eli yritysten tuotannon siirtämiskustannuksista. Aluerakenteen muutos on kiinteässä suhteessa tuotantorakenteessa tapahtuviin muutoksiin.

Predin kasautumisteorian keskeinen piirre on kumulatiivinen kasvuprosessi. Kerrannaisvaikutusten sarja saa alkunsa siitä, että uusi teollisuus ja sen palvelukseen tullut työvoima lisää kaupungin väkilukua. Kasvanut kysyntä johtaa uusien palveluiden syntymiseen ja kasautumisdynamiikka vauhdittuu (Lumijärvi 1983:53-55).

Kuva 1. Predin kasautumismalli (Lumijärvi 1983:54)

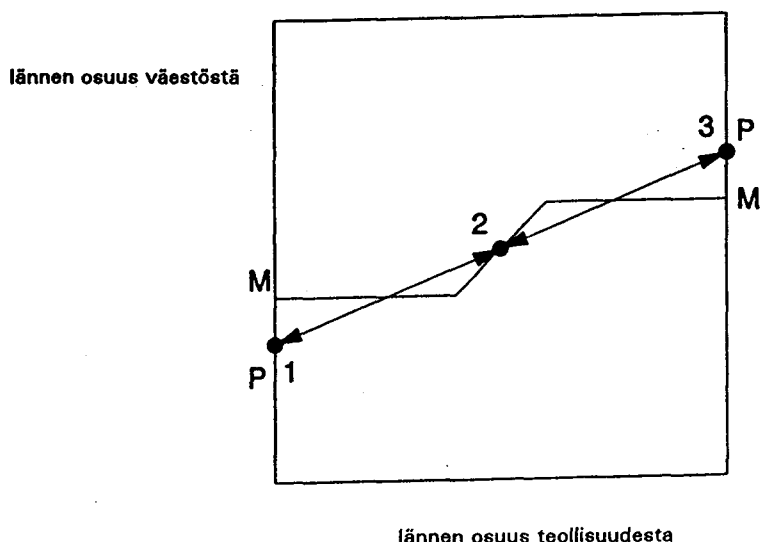
Krugmanin (1991a) mallin pyrkimyksenä on taloustieteellisen selityksen tarjoaminen tuotantotoiminnan alueelliselle keskittymiselle. Keskittyminen perustuu kasvavien skaalatuottojen, kuljetuskustannusten ja kysynnän yhteisvaikutukseen.

Krugmanin (1991a) mallin tavoitteena on osoittaa, miten kasvavien skaalatuottojen, kuljetuskustannusten ja kysynnän vuorovaikutus tuottaa ytimen ja periferian kahden alueen "maailmassa". Mallissa on kaksi mahdollista taloudellisen aktiviteetin sijaintialuetta, "itä" ja "länsi", sekä kahdenlaista taloudellista toimintaa (maatalous ja teollinen toiminta).

Maatalous perustuu mallissa sijaintispesifiin tuotantopanokseen eli hedelmälliseen maaperään. Puolet maatalousväestöstä on lännessä ja puolet idässä. Teollisuustuotteita voidaan sen sijaan tuottaa kummallakin alueella. Jos teollisuustuotteita tuotetaan ainoastaan yhdellä alueella, syntyy kuljetuskustannuksia. Teollisuustuotteita valmistettaessa kummallakin alueella koituu puolestaan ylimääräisiä kiinteitä kustannuksia. Teollisuustyövoiman määrä on suorassa suhteessa teollisuustuotantoon ao. alueella. Kysynnästä oletetaan puolestaan, että alueen kysyntä teollisuustuotteille on suoraan verrannollinen alueen väestöosuuteen.

Mallia on havainnollistettu kuvassa 2. Vaaka-akselilla on lännen osuus teollisuustuotannosta ja pystyakselilla puolestaan lännen osuus väestöstä. MM kuvaa teollisuustuotannon riippuvuutta väestön jakautumisesta. Jos lännen osuus väestöstä on pieni, ei ole järkevää uhrata kiinteitä kustannuksia, jotta tuotantotoimintaa voitaisiin harjoittaa lännessä. Järkevämpää on palvella kummankin alueen markkinoita idässä sijaitsevalla tuotannolla. Jos lännen osuus väestöstä on suuri, ei ole järkevää harjoittaa tuotantoa idässä. PP kuvaa teollisuustyövoiman ja koko väestön välistä suhdetta.

Kuva 2. Krugmanin (1991:18) malli ytimen ja periferian muodostumisesta

Mallin kiintoisin ominaisuus on useampien tasapainotilojen mahdollisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että on olemassa useampia tuotantotoiminnan keskittymisasteita, joihin talous voi päätyä. Teollinen tuotanto voi keskittyä joko kokonaan länteen tai itään. Myös teollisuustuotannon tasainen jakautuminen alueiden välillä on mahdollista. Tätä havainnollistaa kuvion kolme tasapainopistettä 1, 2 ja 3. Historia määrittää keskeisesti sen, mihin tasapainoon lopulta päädytään. Krugman (1990) analysoi alueellisen muutoliikkeen tapauksessa niitä ehtoja, joiden vallitessa lopullinen tasapaino määräytyy odotusten kautta. Odotusten rooli on dominoiva suhteessa "historiaan", jos muuttopäätöksen toteuttamiseen liittyy huomattavia kustannuksia, koska tällöin muuttopäätös on tulkittava investoinniksi. Odotuksilla on usein taipumus toteuttaa itse itsensä.

Krugman (1991b) esittää formaalimmin, miten kasvavien skaalatuottojen voidaan osoittaa olevan keskeisessä asemassa ytimen ja periferian muodostumisprosessissa. Malli perustuu olennaisimmilta osiltaan monopolistiseen kilpailuun. Maataloutta luonnehtivat vakioiset skaalatuotot. Maatalous hyödyntää intensiivisesti kiinteää panosta, hedelmällistä maata, jonka jakautuminen määrää maataloustuotannon alueellisen jakautuman eksogeenisesti. Teollisuudessa vallitsevat sen sijaan kasvavat skaalatuotot, jonka varaan taloudellisen aktiviteetin kasautumat voivat muodostua.

Suurtuotannon eduilla on myös rajansa. Kasautumien kasvaessa riittävän suuriksi mittakaavaedut syrjäytyvät tungostumisen aikaansaamilla mittakaavahaitoilla. Yksikkökustannusmielessä tehokkaimpia kasautumia ovat keskikokoiset (Morrill 1970:157). Yhdysvalloissa tungostumisen vaivaamia kaupunkeja kuvataan toisinaan prosessilla, josta käytetään termiä Los Angelization.

Krugman (1991a) mainitsee kolme yhden suuren ytimen synnyn edellytystä laajalla talousalueella. Nämä ovat riittävän alhaiset kuljetuskustannukset, huomattavien skaalaehtujen olemassaolo ja löyhäjuurisen teollisuuden suuri osuus, jonka voidaan tulkita mahdollistavan maantieteellisen jatkuvuuden murtumisen. Poliittiselta kannalta mielenkiintoista on se, että kilpailu ytimen sijaintipaikasta saattaa johtaa protektionistiseen kauppapolitiikkaan yhdentyvässä taloudessa².

3.4. Porterin teoria kilpailustrategioista

Kaikki kolme edellä esitettyä alueellista lähestymistapaa kansainväliseen kauppateoriaan ovat lähellä neoklassista tutkimusperinnettä. Sen sijaan Porterin teos kansakunnan kilpailueduista edustaa neoklassisen kansainvälisen kaupan teoriamuodostuksen ulkopuolelta tulevaa kansainvälisen talouden jäsenystä/selitystä.

Alueellinen näkökulma on Porterin teoksessa tärkeä, koska hän korostaa tuotannon kasautumien merkitystä maan kilpailukyvyille. Alueellinen ulottuvuus on kuitenkin vain yksi piirre Porterin laajassa teoriassa yrityksen kilpailuedun muodostumisessa.

Porterin teos kansakuntien kilpailueduista voidaan tulkita Porterin yleisen kilpailuteoriakehikon soveltamiseksi kansainväliseen talouteen. Perinteisen "akateemisen"

---

² Yksittäisen yrityksen sijaintikäyttäytymisen osalta valaisevan esimerkin tarjoaa Hooverin teollisuuslaitosten siirtyminen Ranskasta Britanniaan keväällä 1993 ja tämän aiheuttamat poliittiset kiistat maiden hallitusten välillä.

kansainvälisen kaupan teorian Porter hylkää sangen jäsentymättömän kritiikin tulokse-
na. Porterin (1991) mukaan neoklassinen teoria ei yksinkertaisesti kykene selittämään
tydyttävästi kansainvälisen kaupan ilmiöitä, erityisesti toimialan sisäistä kauppaa.

Porterin (1991:99) esittämän mallin mukaan maan kilpailuedun perustekijät ovat: a) tuotannontekijäolosuhteet, b) kysyntäolot, c) lähi- ja tukialat, d) yritysten strategia, rakenne ja kilpailutilanne. Porter korostaa sitä, että suotuisissa olosuhteissa nämä kilpailuedun perustekijät vahvistavat toisiaan. Porterin (1991:51) mukaan näitä ideoita voidaan soveltaa myös pienempiin poliittisiin ja maantieteellisiin yksiköihin kuin valtioihin.

Porter (1991:41) korostaa sitä, että kilpailuedun luonti ja ylläpito ovat paikallisia prosesseja. Tuotantotoiminnan vahvasta kansainvälisestä luonteesta huolimatta yrityksen kotimaan ominaispiirteillä on suuri merkitys yrityksen menestymiselle kansainvälisillä markkinoilla. Paikallisuus tarkoittaa vielä tässä yhteydessä lähinnä valtiotasoa, mutta myöhemmin korostuu maan sisäisten keskittymien ja tuotantotoiminnan kasautumien merkitys.

Kilpailukykyiset toimialat eivät jakaudu alueellisesti tasaisesti ympäri maan vaan keskeinen piirre on maan kilpailukykyisten toimialojen kasautuminen (Porter 1991:182), joka myös Krugmanin (1991a) empiirisissä havainnoissa tulee esille. Porterin yksityiskohtainen maittainen erittely sisältää esimerkkejä muun muassa Saksan konepajateollisuudesta ja Pohjois-Italian tekstiiliteollisuudesta.

Porterin (1990a:190-191) mukaan kilpailijoiden, asiakkaiden ja hankkijoiden kasaantuminen edistää tuotannon tehokkuutta ja erikoistumista. Vielä tärkeämpää on Porterin mukaan kuitenkin maantieteellisen kasautumisen vaikutus innovointityöhön. Esimerkkinä Porter mainitsee läheisten yliopistokaupunkien keskinäisen kilpailun, joka mahdollistaa alueen kilpailuedun terävöitymisen. Toinen luonteva esimerkki olisivat erilaiset teknologia- ja tiedepuistot.

Porterin teorian keskeisenä piirteenä voidaankin nähdä se, että ainoastaan tiukka kotimainen kilpailu mahdollistaa yritysten menestymisen kansainvälisillä markkinoilla (Porter 1990). Taloudellisen aktiviteetin kasautuminen on eräs tällainen kotimaista kilpailua edistävä tekijä.

Tuotantotoiminnan kasautumien muodostumista voidaan perustella useista eri lähtökohdista. Yksinkertaisin argumentti toteaa ainoastaan sen, että samanlaisella tuotantotoiminnalla on yksinkertaisesti samanlaiset sijaintivaatimukset. Tämän tähden muodostuu toimialojen kasautumia.

Porter (1991) perustelee kasautumien syntyä lähinnä Alfred Marshalliin nojaavalla ulkoisvaikutustulkinnalla Krugmanin (1991a:35-38) tapaan. Tämän lähestymistavan perusideana on se, että toisiaan täydentävien resurssien olemassaolo ja hyödyntäminen sekä erilaiset yritysten väliset tahattomat teknologiavirrat³ (*technological spillovers*) ja

³ Tahattomia teknologiavirtoja syntyy, koska tutkimus- ja kehitystoiminnan tuotoksia ei aina kyetä pitämään yksinomaan omassa hallussa vaan osa tuloksista "vuotaa" muille talousyksiköille ts. tutkimustuloksiin liittyy epätäydellinen hallintaoikeus. Tahattomat teknologiavirrat voidaan jakaa hyvinvointia lisääviin ja tietoa lisääviin (Vuori 1991:6). Näistä erityisesti jälkimmäiset ovat kasautumien kannalta keskeisiä.

yri­tysten välisten yhteisten työmarkkinoiden muodostuminen (*labor market pooling*) ovat keskeisessä asemassa ulkoisvaikutusten syntyprosessissa. Tämän ohella pitkälle erikoistuneiden tuotannon­tekijöiden saatavuus on ydinalueilla helpompaa. Yritysten välisten työmarkkinoiden syntyminen tasoittaa työvoiman kysynnän aikauraa, koska yritysten kohtaamat eksogeeniset shokit eivät ole täysin korreloituneita keskenään. Tästä asetelmasta on hyötyä sekä riskiaversiivisille työntekijöille että työnantajille. Neljänneksi ulkoisvaikutuksia saattaa syntyä sitä kautta, että kasautumis­sa transaktion osapuolten kohtaanto on tehokkaampaa (*thick market externalities*).

3.5. Yritysten sijaintipäätökset

Yritysten sisäinen kauppa (*intra-firm trade*) kattaa nykyisin noin yhden kolmanneksen kansainvälisestä teollisuustuotteiden vaihdannasta (Gilroy 1989). Yrityksen sisäisen kaupan merkitys on yhä kasvussa. Tämän takia on luontevaa pyrkiä alueellisen ulottuvuuden esittämiseen kansainvälisen talouden ilmiöiden erittelyyn ja selittämiseen yrityksen sijaintipäätösten/käyttäytymisen kautta.

Tavallisesti yritysten sijaintivaatimukset, sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla, jaotellaan kolmeen eri ryhmään, jotka ovat luonnonvarahakuinen, markkinahakuinen ja löyhäjuurinen (*foot-loose*) tuotantotoiminta (Reinikainen 1988:55). Luonnonvarahakuisuus ilmenee muun muassa siten, että kuljetettavuutta parantavat prosessit pyrkivät sijoittumaan lähelle luonnonvarojen sijaintipaikkaa. Tällaisesta tuotantotoiminnasta on hyvä esimerkki malmin rikastus. Markkinahakuisuus puolestaan merkitsee muun muassa sitä, että kuljetettavuutta heikentävät jalostusprosessit sijoitetaan yleensä alueellisesti lähelle suurta kysyntäkeskittymää, esim. virvoitusjuomien pullotus.

Löyhäjuuriset toimialat eivät sen sijaan ole alueellisesti sidottuja vaan niiden sijainti määräytyy muulla tavoin. Sijainnin määräävät lähinnä innovaatiot ja yritteliäisyys. Edistäviä ympäristötekijöitä ovat yleensä kuitenkin mm. kysynnän ja teknologisen osaamisen suuntautuminen. Löyhäjuuriset yritykset kykenevät samalla reagoimaan nopeammin sijaintiedellytyksissä tapahtuviin muutoksiin. Löyhäjuuriset toimialat ovat kansallisen ja kansainvälisen sijaintinsa kannalta herkimmin liikkuvia. Tähän ryhmään kuuluvat toimialat tuottavat joko uuteen tietoon tai harvinaiseen ammattitaitoon perustuvia erikoistavaroita, tai vanhaan tietotaitoon ja vakiintuneeseen ammattitaitoon perustuvia hintakilpailutuotteita (muun muassa monien teva-tuotteiden voidaan katsoa kuuluvan tähän ryhmään).

Suoriin sijoituksiin kohdemaissa liittyvien tahattomien teknologiavirtojen avulla perustellaan usein sitä, miksi avoimen talouden kasvuvauhti voi olla pysyvästi nopeampi kuin suljetun talouden. Perinteisen kansainvälisen kauppateorian mukaan vaihdantaan osallistuvan kansantalouden tulotaso on korkeampi kuin suljetun talouden, mutta implikaatioita talouden kasvuvauhdille ei ole. Tämä johtuu siitä, että nämä mallit kuvaavat pitkän aikavälin komparatiivis-staattista tasapainoa. Luonnollisesti sopeutumisprosessin aikana avoimen talouden ajatellaan myös näissäkin malleissa kasvavan nopeammin kuin suljetun talouden. Laajemmin tulkittuna suoriin sijoituksiin kohdemaassa liittyviä tahattomia tietovirtoja saattavat olla esim. organisaatio-innovaatiot ja kohdemaan omien yritysten suorittama imitointi. Tästä on hyvä esimerkki Detroitin kolmen suuren siirtyminen joustavampaan tuotantojärjestelmään lähinnä japanilaisten Yhdysvalloissa sijaitsevan transplant-tuotantotoiminnan kannustavan esikuvan ja myönteisten, tuottavuutta parantaneiden saavutusten rohkaisemana.

Voidaan ajatella niin, että ne yritykset, joiden toimintastrategian keskeinen piirre on tuotedifferointi, ovat samalla sijaintikäyttäytymiseltään löyhäjuurisia; esim. monet huipputeknologian alat kuuluvat tähän ryhmään.

Tämän ohella voidaan esittää, että kauppapolitiikka on keskeinen monikansallisten yritysten sijaintikäyttäytymisen selittäjä (Emmont 1993:9). Tämän näkemyksen ideana on yksinkertaisesti se, että kauppapoliittisten toimien tai niillä uhkailun tähden toimintaa on laajennettu yrityksen vientimaihin (vrt. *transplant*-tuotanto, jolla tarkoitetaan erityisesti japanilaisten autotehtaiden vientimaihinsa siirtämää tuotantotoimintaa). Täten monikansallisten yritysten olemassaolo ja sijaintikäyttäytyminen voitaisiinkin pitkälti selittää erilaisten markkinaepätäydellisyyksien avulla. On kiistanalaista, missä määrin monikansalliset yritykset ovat itse luomassa markkinaepätäydellisyyksiä toiminnallaan (kts. Frischtak 1992).

Eräs mahdollinen selitys kansainvälisten yritysten strategiselle sijaintikäyttäytymiselle on tuotantotoiminnan hajauttaminen (*geographic diversification*) useammille talousalueille muun muassa myynnin heilahteluiden tasaamiseksi. Erääksi tämänkaltaiseksi strategiaksi voidaan tulkita tilanne, jossa yritys pyrkii olemaan vahvasti läsnä kaikilla kolmella suurella talousalueella eli Yhdysvalloissa, Japanissa ja Euroopan yhteisössä (ns. *triad strategy*). On kuitenkin huomattava, että tämänkaltaisen toimintastrategia ei välttämättä nosta yrityksen markkina-arvoa, koska tehokkailla arvopaperimarkkinoilla sijoittajat eivät yleisesti ottaen maksa premiota sellaisista operaatioista, jotka he voivat itse suorittaa alhaisemmin kustannuksin eli hajauttaa portfolionsa kansainvälisillä pääomamarkkinoilla.

4. Euroopan aluejärjestelmän rakenne

Kulttuurimaantieteellisen olemuksensa ohella Eurooppa on myös hyvin monimuotoinen, pirstaleinen mosaiikki taloudellisesti. Kuten kaikilla nodaalialueilla (eli keskuk- sen ja sitä ympäröivän vaikutusalueen muodostamalla toiminnallisella kokonaisuudella) on Euroopallakin oma vauras ytimensä, ja tämän vastapoolina köyhä ja takapajui- nen periferiansa. Euroopan yksinkertainen ydin ja periferia-jaottelu luo dikotomisen, kahteen osaan jakaantuneen Euroopan, jossa periferia määritellään ytimen, johon liite- tään tyypillisesti joukko positiivisia arvoja, negaatioksi (Aikio 1989:10-11).

Varsinaisen ydin- ja periferiaalueen ohella voidaan erottaa erityisiä semiperifeerisiä alueita, eräänlaisia ytimen ja periferian vuorovaikutusta välittäviä rakenteita (Abler & Adams & Gould 1971:256). Jos Euroopan kulttuurisena periferiana pidetään Jordanin (1973) ja Van Valkenburgin & Heldin (1952) tapaan Neuvostoliittoa ja vielä etäisempää manner-Aasiaa, niin Euroopan kulttuurisen semiperiferian funktio tarjoutuu luon- nostaan Itä-Euroopalle. Taloudellisessa mielessä Euroopan semiperiferiaksi voidaan identifioida muun muassa Portugali, joka 1500- ja 1600-luvun suurvalta-ajan kukois- tuksensa jälkeen ajautui semiperifeeriseen asemaan suhteessa Isoon-Britanniaan (Ligthart & Reitsma 1988).

Poundsin ja Ballin (1964) mukaan Euroopan taloudellisen aktiviteetin keskus on siirty- nyt keskiajan jälkeen Välimeren alueelta hiljalleen nykyiselle sijaintipaikalle

Alankomaiden rannikolle ja Ruhrin laaksoon. Maiden sisäiset, kansalliset ydinalueet ovat puolestaan tavallisesti alueita, joilta kansallisvaltion taloudellinen ja poliittis-hallinnollinen integroituminen on saanut alkunsa. Tämänkaltainen aluejärjestelmän kehitysprosessi on selkeä muun muassa Ison-Britannian ja Ranskan tapauksissa. Myös Euroopantasaisen taloudellisen ja poliittisen integraation voidaan ajatella saaneen alkunsa maanosan ydinalueilta. Euroopan integraation käynnistäjänä voidaan tällöin pitää Benelux-maiden raha- ja talousliittoa vuodelta 1944.

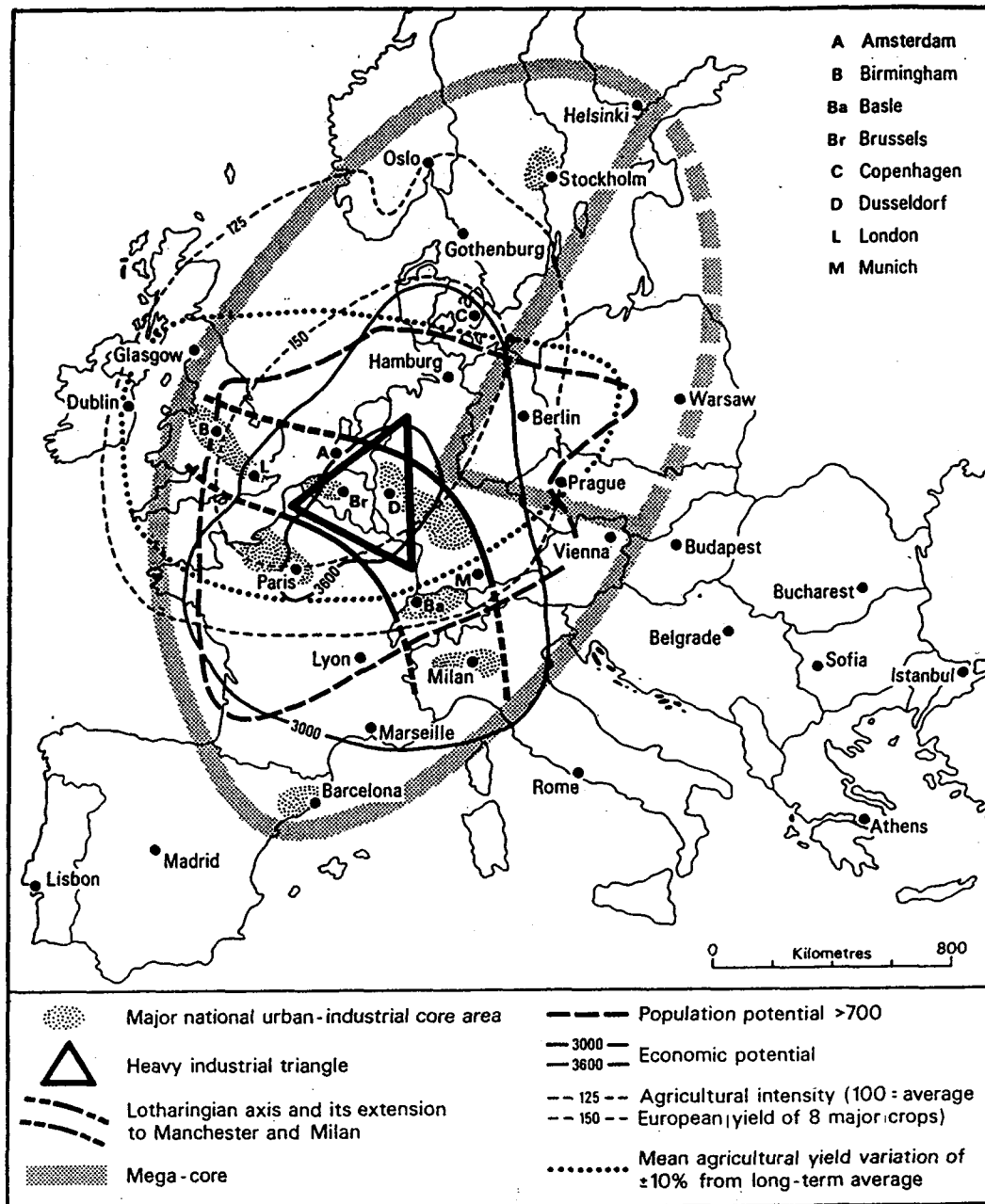
Euroopan ydinalueesta kirjoitetaan hyvin monilla eri termeillä ja kirjavilla ilmauksilla. Varsin vakiintunut tapa on kuitenkin identifioida Euroopan ydinalue akseliksi, muun muassa Hoffman (1990:160) käyttää nimitystä Euroopan kasvuakseli (*European Growth Axis*). Usein puhutaan myös Milanon ja Lontoon akselista. Erityisesti poliittista ulottuvuutta korostaen mainitaan sitä vastoin Euroopan, ja aivan erityisesti Euroopan yhteisön ydinalueeksi Pariisin ja Bonnin akseli. Euroopan ydinalueeksi voidaan myös identifioida erityinen Lillen, Bremenin ja Strassbourgin rajaama teollisuus- tai teräskolmio (Knox & Agnew 1990:139, Vuoristo 1990:24).

Toiminnallisen aluerakenteen tiettyä riippumattomuutta Euroopan yleisistä maantieteellisistä piirteistä korostaa Attali (1991:110) väittäessään, että ytimen sijainnin Euroopassa määrää lopulta vapaa kilpailu. Useiden muiden tutkijoiden ohella Attali (1991:110) mainitsee Lontoosta Milanoon Brysselin ja Frankfurtin kautta ulottuvan käytävän todennäköisimpänä vaihtoehtona Euroopan ytimeksi.

Nykyisin ehkä tunnetuin Euroopan ytimen rajausratkaisu on Kingin (1982) esittämä. Kingin (1982:222) mukaan ydin-periferia-kehikossa on erotettavissa kaiken kaikkiaan kolme hierarkiatasoa: globaalinen taso, kansallinen taso ja supranationaalinen eli ylikansallinen taso, joka on toistaiseksi varsinkin Euroopan kohdalla varsin vähän huomioitu. Kingin (1982) perusratkaisu on se, että yhden elementin sijasta hän ottaa huomioon lukuisia taloudellisia tekijöitä, joiden yhteisvaikutuksen pohjalta hän pyrkii rajaamaan Euroopan ydinalueen ja jäsentämään Euroopan toiminnallisen rakenteen. Kingin (1982) käsitys toiminnallisesta Euroopasta on olennaisimmilta osiltaan kokoava, synteettinen esitys niistä eri tavoista, joilla Euroopan ydintä on pyritty kartoittamaan. Kingin (1982) mukaan Euroopan aluerakennetta karakterisoivat megaydin, teräskolmio, Lontoon-Milanon akseli, kansalliset teollisen aktiviteetin keskittymät ja erilaiset taloudellista aktiviteettia kuvaavat potentiaalipinnat. Tämän ohella King (1982) esittää joukon maataloustuotannon intensiteettiä kuvaavia sama-arvokäyriä. Tulotaso alenee Euroopassa negatiivis-eksponentiaalisesti siirryttäessä vaurailta ydinalueilta köyhemmille periferiaseuduille.

Euroopan yhteisö on käyttänyt alueiden perifeerisyyden tutkimiseen kaavaa, jossa perifeerisyysindeksin arvon määräävät kolme tekijää. Ensinnäkin taloudellinen aktiviteetti tarkasteltavalla alueella, jota on mitattu alueen BKT:llä ECU:issa. Toiseksi Euroopan ydinalueen ja tarkasteltavan alueen välinen etäisyys, jota on puolestaan mitattu lyhyimmällä maantiereitillä ao. alueiden välillä. Etäisyys voidaan tulkita edellä kuvattujen ulkoisvaikutusten proxy-muuttujaksi. Kolmas vaikuttava tekijä on perifeerisen alueen suuruus; mitä suurempi ao. alue on, sitä perifeerisemmäksi alue luokitellaan (Commission of the European Communities 1990:228).

Kuva 3. Euroopan toiminnallinen aluejärjestelmä Kingin (1982:223) mukaan

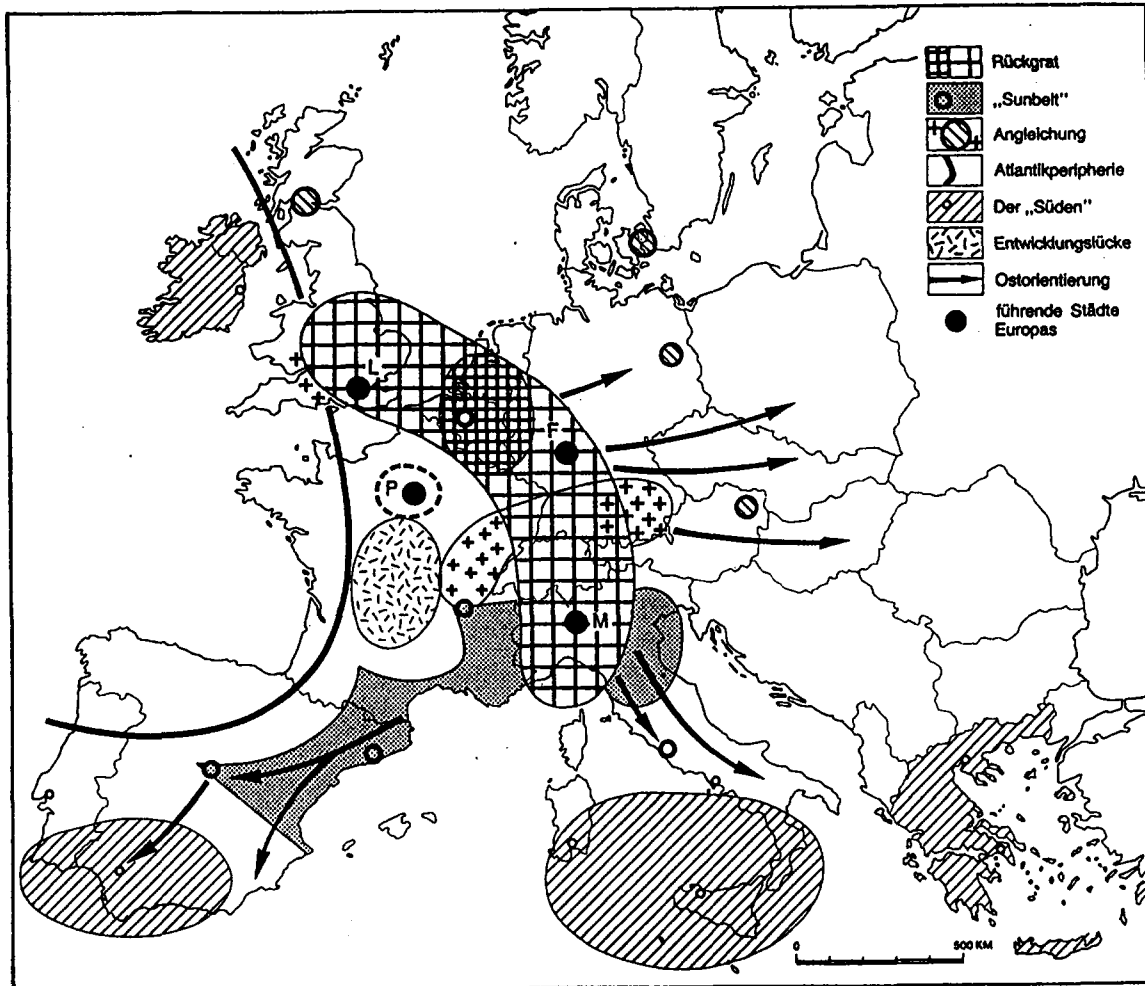

Uusimpia näkökulmia Euroopan toiminnallisten piirteiden identifioinnissa edustaa Paul Messerlin (1991) esitys, jossa Euroopan toiminnallista aluerakennetta on hahmoteltu erityisesti tietoyhteiskunnan ja verkostotalouden kehitystrendejä painottaen. Messerli (1991:495) erottaa Euroopan toiminnallisesta struktuurista kaksi suuraluetta.

Ensimmäinen toiminnallisista suuralueista on Euroopan ydin, josta Messerli (1991) käyttää termiä "Boom-Regionen". Saman aluerakenteen elementin King (1982) identifioi puolestaan Lontoon ja Milanon välisenä akselina. Ytimelle on tunnusomaista

tietointensiivisten toimintojen ja konsernien johtotoimintojen kasautumat. Tämän ohella ytimelle on ominaista monipuolisten osaamisverkkojen luonnehtima talouden rakenne. Ytimen voidaan tulkita samankaltaistuvan taloudellisen rakenteensa puolesta.

Kuva 4. Euroopan aluejärjestelmä Messerlin (1991:495) mukaan

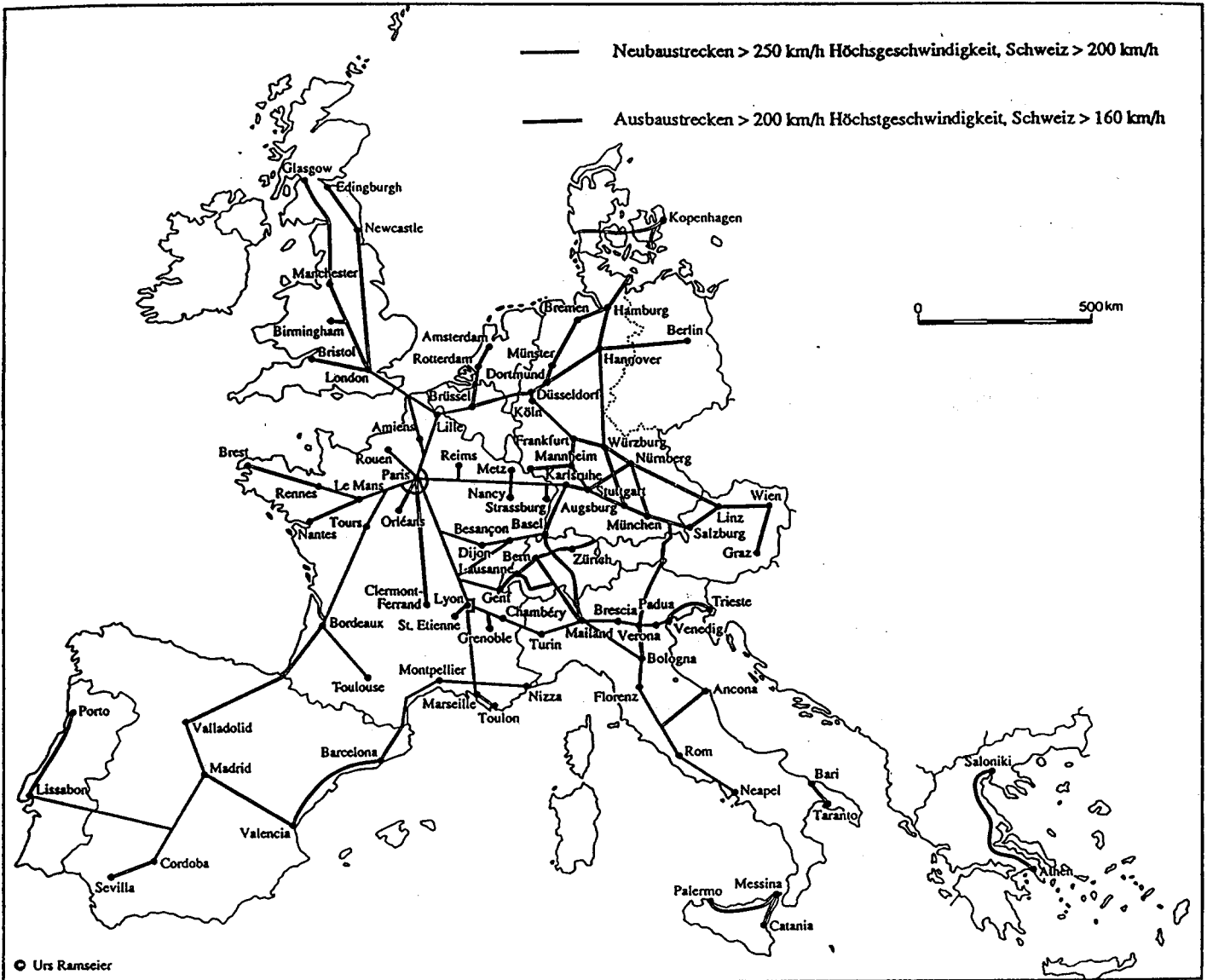

Toinen toiminnallinen suuralue on ytimen ulkopuolisten alueiden erikoistuminen. Näihin alueisiin kuuluvat muun muassa Euroopan aurinkovyöhyke⁴, entiseen poliittiseen Itä-Eurooppaan orientoituvat keskukset, Atlanttinen periferia sekä alueet, joille teollisuus on vasta siirtymässä ("Etelä"), uudet nousevat keskukset kuten Berliini ja deindustrialisoituvat alueet, jossa teollinen yhteiskuntarakente on hiljalleen purkautumassa. Lontoon ja Milanon akselin dynaamisen kehityksen eräänä katalysaattorina

⁴ Euroopan toiminnallisten alueiden nimistön kirjavuudesta on osoituksena se, että Euroopan aurinkovyöhyke tunnetaan myös termeillä: Välimeren kaari (Rocca 1991:11) ja Eteläinen käytävä (Holder 1992:2). Termiä "aurinkovyöhyke" (Sun Belt) käytettiin alunperin kuvaamaan Yhdysvaltojen etelän nopeasti kehittyviä alueita.

toimivat jatkuvasti supistuvat aika- ja kustannusetäisyydet. Keskeinen näitä etäisyyksiä jatkossa supistava teknologinen innovaatio ovat huippunopeat junat, joiden kaavaillon rataverkoston voidaan tulkita palvelevan lähinnä juuri Lontoon ja Milanon akselin tarpeita.

Kuva 5. Eurooppaan kaavailtujen huippunopeiden junien reitit Messerlin (1991:499) mukaan

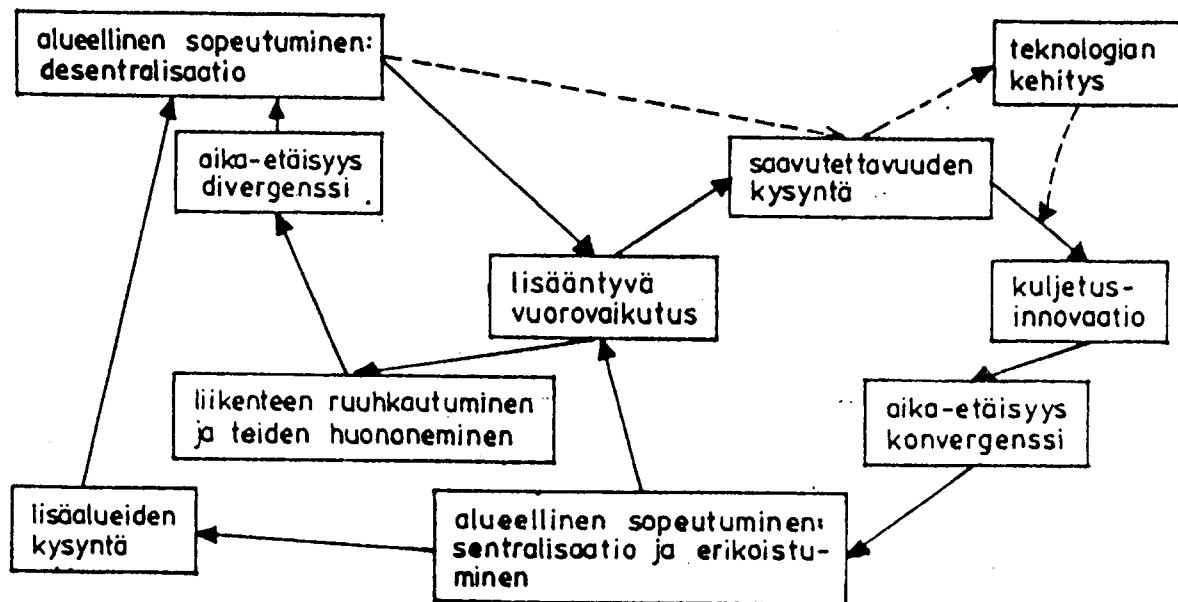

Janelen (1969) mallin mukaan aikaetäisyyksien supistumisprosessissa on keskeisessä asemassa saavutettavuuden kysyntä, joka on voimakkaimmillaan ydinalueilla. Aikae-
 täisyyksien konvergoitumisprosessi alkaa teknologisen kehityksen mukanaan tuomasta
 kuljetusinnovaatiosta (kuljetusvälineen tai -verkon kehitys), mikä tyydyttää lisäänty-
 neen saavutettavuuden kysynnän ja johtaa aikaetäisyyksien supistumiseen keskusten
 välillä. Tämä saa aikaan monimuotoisen alueellisen sopeutumisprosessin, mikä

ilmenee muun muassa syvenevänä erikoistumisena ja sentralisoitumisena (esim. taloudellisen aktiviteetin kasautuminen). Erikoistumis- ja sentralisoitumiskehitys lisäävät paikallista hyötyä ja johtavat lisääntyvään alueelliseen vuorovaikutukseen ja saavutettavuuden kysyntään. Lopputulemana on päättymätön, kiihtyvä ja konvergenttinen uudelleenorganisointisykli.

Janellen (1969) laajennetussa mallissa ruuhkautuminen ja tieverkoston huononeminen ydinalueilla saattaa johtaa desentralisoitumiseen. Janellen mukaan aluejärjestelmän desentralisoituminen on kuitenkin vain välivaihe laajemmassa dominoivassa alueiden erikoistumis- ja sentralisoitumisprosessissa. Tämä johtaa siihen, että periferia-alueet loittonevat yhä kauemmaksi toisistaan aika- ja kustannusetaisyysmielessä. Kanaalin tunnelilla tulee olemaan merkittävä rooli Lontoon-Milanon akselin pohjoisosia aika- ja kustannusmielessä integroivana tekijänä.

Kuva 6. Alueellisen uudelleenjärjestymisprosessin laajennettu malli (Löytönen & Meriläinen 1988:51)

Euroopan kannalta keskeiset alueelliset kysymykset jäsenyivät mielekkäällä tavalla nimenomaan ydin-periferia-viitekehityksessä. Näihin lukeutuvat muun muassa turisti- ja muuttovirrat (Seers 1979), kaupungistuneisuus (Hoffman 1990), Euroopan yhteisön parlamenttivaalien osanottovilkkaus (tällöin hypoteesina on se, että ydinalueilla osanottovilkkaus olisi suurempi kuin syrjäisillä periferia-alueilla), yritysten pääkonttorien sijoittumisstrategiat ja lentoliikenteen virtojen rakenteet (Palomäki & Hiltunen 1990). Euroopasta laadittujen toiminnallisten aluejakojen käytännöllistä relevanttisuutta

osoittaa se, että Houlder (1992) käyttää Euroopan kiinteistömarkkinoiden viimeaikaisen kehitystrendien alueellisten piirteiden jäsentämiseen Euroopan toiminnallista aluerakennetta kuvaavaa aluejakoa. Hänen jäsennyksensä Euroopan aluejärjestelmän rakenteesta on hyvin lähellä Messerlin (1991) aluejakoa.

5. Kolme skenaariota

Euroopan aluerakenteen kehityksen suuntaviivoja eritellään ja analysoidaan seuraavassa kolmen skenaarion puitteissa, jotka ovat aluerakenteen erilaistuminen, samankaltaistuminen ja alueiden Eurooppa. Tarkastelun pääpaino on eri tulevaisuuden vaihtoehtojen puolesta esitettyjen perustelujen arvioinnissa.

5.1. Erilaistuminen

Aluerakenteen erilaistuminen Euroopassa merkitsisi tuotantorakenteen alueellista erikoistumista suhteellisen edun periaatteen mukaisesti. Eri tuotantotoiminnan muodot sijoittautuisivat yhä enenevässä määrin eri alueille. Tuloksena toimialojen välisen kaupan osuus alueiden välillä kohoaisi. Erilaistuminen saattaisi merkitä samalla Suomen tuotantorakenteen yksipuolistumista, jos tuotantorakenne erikoistuisi ainoastaan kansantalouksien tasolla. Toisaalta erikoistuminen voisi ulottua myös kansallisvaltioiden sisällä eri alueiden tasolle, jolloin tuotantorakenteen yksipuolistuminen koko kansantalouden tasolla vältettäisiin.

Tuotantorakenteen erilaistumista voidaan perustella edellä esitettyyn ydin- ja periferiaviitekehukseen pohjautuvien argumenteilla. Tällöin ratkaisevia ovat kasvavat skaalatuotot, erilaiset ulkoisvaikutukset ja kasautumisen mahdollisesti keskeinen asema maan kansainvälisen kilpailukykyä edellytyksenä. Edellä esitetty Janellen (1969) malli puolestaan kuvaa ja jäsentää lähinnä ydinalueita hyödyntävää aikaetäisyyksien supistumisprosessia.

Kierrätysmassan osuuden kasvaminen ja vastaavasti neitseellisen kuidun osuuden väheneminen paperinvalmistuksessa saattaa johtaa tilanteeseen, jossa paperinvalmistus siirtyy enenevässä määrin Keski-Eurooppaan, koska siellä on saatavissa riittävästi kierrätysmassaa. Tällöin Suomeen jäisi lähinnä selluteollisuutta, joka luonnollisesti johtaisi Suomen tuotantorakenteen huomattavaan yksipuolistumiseen (Forsman & Haaparanta & Heinonen 1993).

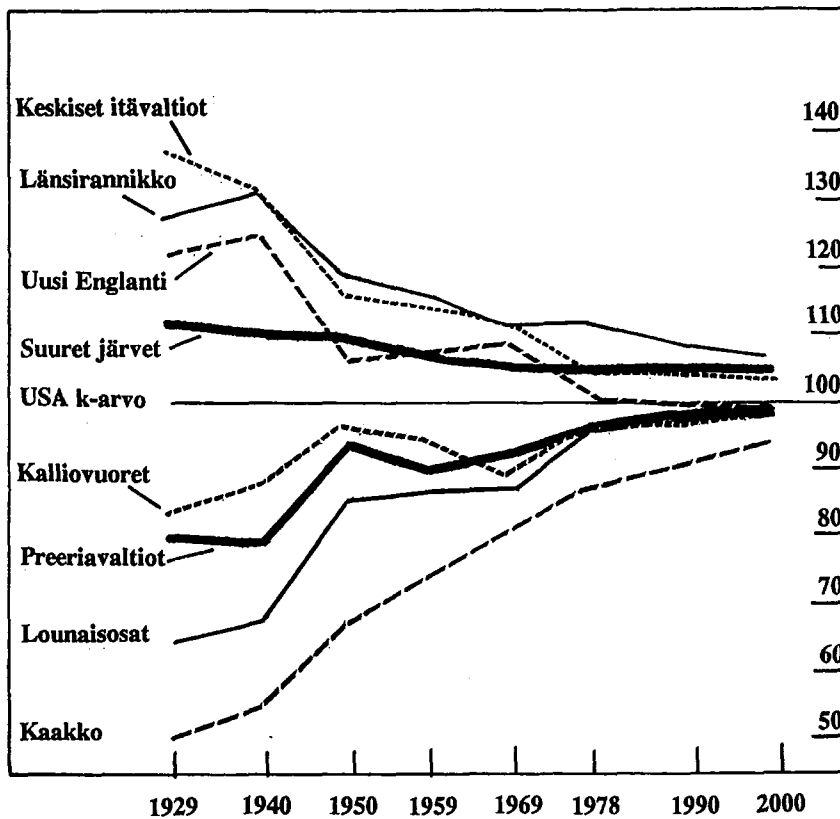
5.2. Samankaltaistuminen

Aluejärjestelmän ja tuotantorakenteen samankaltaistuminen merkitsisi toimialan sisäisen kaupan laajenemista Euroopan integraation edetessä. Tämänkaltainen kehitysprosessi voi luontevalla tavalla kytkeytyä verkostotaloudellisten yhteyksien rakentumiseen.

Integroituvien kansantalouksien samankaltaistumiselle siinä mielessä, että niiden väliset tulotasoerot kaventuvat yli ajan, on olemassa vahvaa evidenssiä. Erinomainen

esimerkki konvergenssiprosessista on Yhdysvaltojen osavaltioiden välisten tuloerojen kaventuminen suuren laman jälkeisenä aikakautena. Köyhien osavaltioiden kasvuvauhti on ollut huomattavasti nopeampaa kuin lähtötilanteessa rikkaampien osavaltioiden kasvuvauhti. Yhdysvaltojen esimerkki osoittaa samalla, että tuloerojen konvergoituminen on hidasta kestäen useita kymmeniä vuosia (The Economist 1990). Konvergoituminen ei myöskään ole täydellinen; tästä ovat osoituksena vanhojen kansallisvaltioiden kuten Ison-Britannian suuret alueelliset tuloerot. Keskeisinä konvergenssia vauhdittaneina mekanismeina ovat Yhdysvalloissa toimineet tuotannontekijöiden vapaa liikkuvuus ja fiskaalinen federalismi, mikä on merkinnyt nettotulonsiirtoja köyhemmille alueille. Sen sijaan muuttoliikkeellä köyhemmiltä periferia-alueilta vauraille ydinalueille ei ole ollut kovinkaan merkittävää roolia Yhdysvaltojen konvergenssiprosessissa (Barro & Sala-i-Martin 1992). Periaatteessa muuttoliikkeen vauraille ydinalueille tulisi jatkua, kunnes alueelliset reaali-palkkaerot ovat hävinneet.

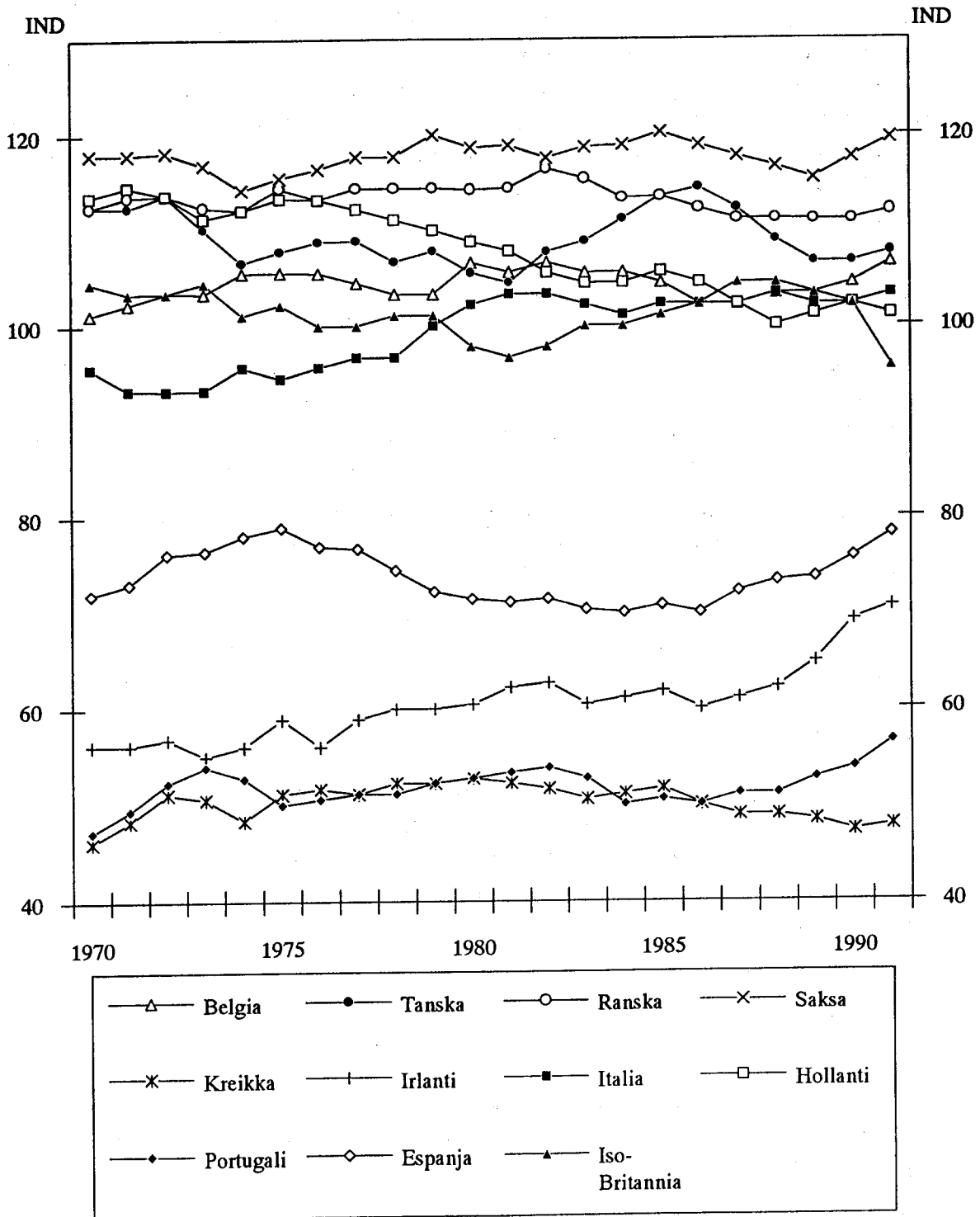
Kuva 7. Henkilökohtaiset tulot, % Yhdysvaltain keskiarvosta

Lähde: The Economist 1990

Kuva 8. Tulotasojen yhtäläistyminen. Ostovoimapariteettikansantuote henkeä kohden, Ind (EY) = 100

Lähde: OECD, National Accounts

Euroopassa ja EY:ssä on havaittavissa selkeä Yhdysvaltojen kehitykseen verrattavissa oleva konvergoituminen (Barro & Sala-i-Martin 1991). Yhdysvaltojen tavoin Euroopassakin köyhien periferia-alueiden talouskasvu on ollut nopeampaa kuin vauraiden ydinalueiden ja niiden tulotasoero suhteessa ydin-alueisiin on kaventunut. Euroopan konvergenssiprosessista on tehtävissä ainakin kolme havaintoa. Ensinnäkin yhdenmu-kaistuminen on lisääntynyt EY:n perustamisen jälkeisinä vuosikymmeninä. Toiseksi suurimmillaan konvergenssi on ollut vuosina 1972-78, joilloin neljän köyhimmän maan tulotaso oli yli 60 % neljän rikkaimman yhteisömaan tulotasosta. Kolmanneksi konvergenssiprosessi on ollut nopeinta välittömästi EY:n perustamisen jälkeisinä vuosina. Tämä piirre vastaa hyvin Yhdysvaltojen kehitystä (Commission of the European Communities 1988).

Perinteinen neoklassinen kasvuteoria, ts. Solowin mallille pohjautuvat konstruktiot tukevat käsitystä tuloerojen konvergensista. Konvergenssiprosessi perustuu kahteen tekijään. Ensimmäinen tekijä on pääoman aleneva rajatuottavuus ydinalueilla. Toiseksi vauraiden pääomaliikkeiden olemassaolon tulisi nopeuttaa konvergoitumista, koska pääoman tulisi teoriassa virrata periferiaan, jossa työvoimaa on runsaasti suhteessa pääomaan ja täten pääomalla on korkeampi rajatuottavuus. Periaatteessa prosessin tulisi jatkua kunnes pääoman rajatuottavuuden alueelliset erot ovat hävinneet.

Kehitysmaiden tapauksessa jälkimmäinen mekanismi on ollut kuitenkin heikko. Lucasin (1990) mukaan tämän on aiheuttanut lähinnä kaksi tekijää. Ensimmäinen tekijä ovat inhimillisen pääoman akkumuloitumisen luomat ulkoisvaikutukset kehittyneiden maiden tuotantoprosessissa, jotka mahdollistavat kasvavat skaalatuotot. Toinen tekijä ovat kansainvälisten pääomamarkkinoiden erilaiset epätäydellisyydet, joista keskeisimmät ovat kehitysmaihin suuntautuvaan sijoitus- ja investointitoimintaan liittyvät poliittiset riskitekijät. Täten konvergenssia ei ole havaittu globaalilla tasolla (Parviainen 1993:10).

On kuitenkin korostettava sitä, että ns. uuden kasvuteorian eli endogeenisten kasvumallien puitteissa konvergenssi ei välttämättä toteutuisi, koska näissä malleissa kansantalouden kasvu- ja kehitysprosessin keskeisessä asemassa ovat erilaisten ulkoisvaikutusten kautta syntyvät kasvavat skaalatuotot. Malliteknisesti tämä tarkoittaa sitä, että Cobb-Douglas tuotantofunktio on muotoa:

$$(3) \quad Q = a + \alpha \ln K + \beta \ln L$$

jossa $\alpha + \beta > 1$ ja $\alpha > 1$.

Tällöin periferia ei kykenesi koskaan kuromaan kiinni ytimen taloudellis-teknistä etumatkaa, ts. niin sanottu *catching up*-prosessi jäisi vaillinaiseksi. Tämä ei kuitenkaan poissulje sitä, etteikö teknologinen johtajuus voisi vaihtua (kts. Brezis et al 1991).

Useimmissa yhteyksissä tuotantorakenteen samankaltaistumisen tulkitaan tarkoittavan toimialan sisäisen kaupan lisääntymistä. Erityisesti sisämarkkinoiden synnyn on ajateltu olevan keskeisessä asemassa tässä prosessissa.

Anderssonin (1987:132-133) mukaan voidaan periaatteessa mallintaa kolme erilaista relaatiota maiden samankaltaisuuden, taloudellisen integraation ja toimialan sisäisen kaupan kasvun välille.

Ensimmäkin on erotettavissa suora vaikutus. Kaupan vapautuminen taloudellisen integroitumisen myötä johtaa yritysten kotimarkkinoiden laajenemiseen, joka mahdollistaa skaalaetujen ja tuotedifferoinnin tehokkaamman hyväksikäytön. Täten integraatio luo toimialan sisäistä kauppaa, koska toimialan sisäistä kauppaa luonnehtivat nimenomaan tuotedifferointi ja skaalaetujen⁵ tehokas hyödyntäminen. Kaupan vapautumisella on sitä suurempi vaikutus, mitä samankaltaisempia, ts. mitä limittäisempiä kysynnän ja tarjonnan rakenteet maiden välillä ovat. Toimialan sisällä hyödykkeiden hinta- ja substitutio-joustot ovat suurempia kuin toimialojen välisten hyödykkeiden ao. joustot. Siten toimialan sisäinen kauppa on hyvin sensitiivinen kaupan esteiden (sekä tulli että ei-tulisteiden kuten teknisten standardien) poistamiselle.

Toiseksi on eriteltävissä epäsuorempi vaikutus. Lähtökohtana on tällöin se, että taloudellinen integraatio samankaltaistaa maiden kysyntä- ja tarjontarakenteita, mikä johtaa toimialan sisäisen kaupan kasvuun. Tässä yhteydessä on keskeinen edellä kuvattu konvergenssiprosessi. Maiden samankaltaistuminen voi aiheutua muun muassa tuotannon-tekijöiden vapaasta liikkuvuudesta, harmonisointiin tähtäävästä talouspolitiikasta ja mahdollisesta tuotannon-tekijöiden korvausten yhtenäistymisestä vapaamman kaupan seurauksena.

Kolmannen lähestymistavan maiden samankaltaisuuden, taloudellisen integroitumisen ja toimialan sisäisen kaupan lisääntymisen analysointiin on esittänyt Krugman. Argumentin lähtökohtana asetelma, jossa mailla on samanlaiset tuotannon-tekijöiden alkuvarammot. Tämän seurauksena maiden on helpompi sopia kaupan esteiden vähentämisestä, koska tällöin mikään tuotannon-tekijä ei integroituvalla talousalueella häviä kaupan vapauttamisesta. Argumentti perustuu suoraan Stolper-Samuelson-teoreemaan. Samankaltaisuus aiheuttaa täten integraation ja toimialan sisäisen kaupan lisääntymisen.

Kaupan esteiden olemassaolo voi aikaansaada asetelman, jossa maan tuotantorakenne erikoistuu harhaisen suhteellisen edun (*false comparative advantage*) pohjalta. Kaupan vapautuessa saattaa ääritapauksessa maan aiempien keskeisten vientituotteiden nettovienti hävitä ja maa käy ainoastaan toimialan sisäistä kauppaa (Lundberg 1992). Tämä asetelma ei ole kuitenkaan relevantti Suomen kannalta Euroopan integraation syventyessä, koska Suomen keskeisimpien vientituotteiden kauppa on vapautettu jo aiemmin hyvin pitkälle. Sen sijaan ainakin joidenkin suljetun sektorin toimialojen kohdalla harhainen suhteellinen etu saattaa olla relevantti.

Komission esittämä argumentti tuotantorakenteen samankaltaistumisesta Euroopan integraation myötä perustuu empiriseen havaintoon siitä, että niillä toimialoilla, joissa kaupan esteet ovat pienimmät on toimialan sisäinen kauppa samalla kaikkein laajinta (Commission of the European Communities 1990:144). Tällaiselle relaatiolle ei tule antaa kuitenkaan välttämättä kausaalista tulkintaa, sillä jokin kolmas tekijä saattaa selittää relaation. Järkevä vaihtoehto on maiden samankaltaisuus. Edellisessä jaottelussa

⁵ Toimialan sisäisen kaupan yhteydessä mittakaavaeduilla viitataan yritysten sisäisiin mittakaava-etuihin (*internal economies of scale*). Sen sijaan kasautumien kannalta keskeisiä ovat lähinnä yritysten ulkoiset mittakaavaedut.

komission argumentti noudattaa ensimmäisen päättelyketjun tulkintaa maiden samankaltaisuuden, taloudellisen integraation ja toimialan sisäisen kaupan lisääntymisen välisistä suhteista.

Euroopan aluerakenteen desentralisoitumista, joka merkitsisi taloudellisen aktiviteetin ytimien suhteellisen aseman heikkenemistä, voidaan perustella ainakin neljällä eri mekanismilla (Commission of the European Communities 1991:14). Ensinnäkin on erotettavissa markkinamekanismi, jonka vaikutuksesta yrityksiä siirtyy korkean kustannustason ydinalueilta perifeerisimmille alueille. Siirtyminen joustavaan tuotantoon saattaa vahvistaa tätä kehitysprosessia. Toiseksi ydinalueiden ikärakenne on epäedullinen. Tämä saattaa heikentää tulevaisuudessa niiden kasvudynamiikkaa. Muuttoliike saattaa kuitenkin korjata ydinalueiden epäedullista ikärakennetta. Kolmanneksi uusien liikenneyhteyksien rakentaminen saattaa parantaa syrjäisimpien alueiden suhteellista asemaa suhteessa perinteisiin ydinalueisiin. Tämä argumentti ei kuitenkaan ole kovinkaan uskottava (vrt. edellä luku 3). Neljänneksi vanhojen ydinalueiden ruuhkautuminen saattaa heikentää investointitoimintaa näillä alueilla muun muassa lisääntyneen saastumisen ja pitenevien kuljetusaikojen seurauksena.

5.3. Alueiden Eurooppa

Skenaario alueiden Euroopan muodostumisesta voidaan tulkita kahden edellisen tulevaisuuden hahmotelman "erilaistumisen" ja "samankaltaistumisen" eräänlaiseksi kompromissiksi. Tällöin erilaistumista tapahtuisi talousalueiden välillä, vaikka kansantaloudet samankaltaistuisivat.

Alueiden Eurooppa on käsitteenä vielä jäsentymätön. Julkiseen keskusteluun käsite tuli vasta 1980-luvun lopulla. Vaikka ei ole olemassakaan vielä mitään yhtä vakiintunutta tapaa käyttää alueiden Euroopan käsitettä, on siitä tästä huolimatta tai juuri sen tähden tullut varsin suosittu.

Periaatteessa on erotettavissa kaksi erilaista tapaa käyttää ilmaisua alueiden Eurooppa. Ensinnäkin alueiden Euroopan käsitteellä voidaan vain yleisesti viitata siihen tosiseikkaan, että Euroopassa on hyvin voimakas maakunta- ja paikallisidentiteetti. Ihmiset samaistuvat tällöin kiinteämmin lähialueeseensa, joka esimerkiksi edustaa heidän etnisiä arvostuksiaan paremmin kuin koko valtion taso. Perinteinen katsantokantahan pitää Eurooppaa nimenomaan pohjimmiltaan monikerroksisena kulttuurimosaiikkina. Tämä käsitys on löydettävissä käytännöllisesti katsoen kaikilta, jotka ovat Euroopasta jotakin kirjoittaneet.

Toiseksi alueiden Eurooppa -käsitettä voidaan käyttää erityisesti viittaamaan kehitykseen, jossa Euroopan yhteisön keskushallinnon sijasta korostuu alemman hierarkiataason alueiden asema. Tässä katsantokannassa alueiden Eurooppa saa esittäjiensä taholta usein mukaansa vahvan positiivisen arvolatauksen (Kantola 1990, Saarikoski 1991). Heistä useat suhtautuvatkin varsin kriittisin äänenpainoin Euroopan Yhteisöön ja supranationaaliseen integraatioon.

Pentti Joenniemen (1991:35) mukaan ympyröiden Eurooppa on nähtävä alueiden Euroopan vastakohtana, vaikka toteaakin toisaalta, etteivät nämä kaksi Euroopan

kehitysmallia tai pikemminkin löyhää suuntausta ole kokonaan toisilleen vastakkaisia vaan voivat kehittyä jossakin määrin rinnakkaisesti.

Käsitteellä "ympyröiden Eurooppa" Joenniemi (1991:35) tarkoittaa tiukasti EY-keskeistä Eurooppaa eli sellaista hierarkista rakennelmaa, jossa Bryssel muodostaa taloudellisen ja poliittisen vallan kiistattoman keskuksen. Tämän kehityslinjan voidaan ajatella lopulta johtavan eurooppalaisen liittovaltion, federaation syntymiseen tai alunperin itävaltalaisen kreivin Richard Coudenhove-Kalergin (1894-1972) vuosisadan alussa kaavailemaan Euroopan Yhdysvaltoihin. Vastaavasti ilmaisu alueiden Eurooppa viittaa Joenniemellä (1991:35-36) yleisesti aluekeskeisyyteen, joka saattaisi muodostua Euroopan kehitystä hallitsevaksi piirteeksi. Varsin yleisesti Brysselissä sijaitsevan Euroopan yhteisön komission on ajateltu edustavan kovaa, tiukasti ja kapea-alaisesti taloudellisiin arvoihin pohjautuvaa integraatiofilosofiaa. Tämän vastapoolina nähdään usein Strassbourgissa toimivan yhteisön parlamentin pehmeämpi integraatiolinja, johon sisältyvät olennaisina elementteinä ihmisoikeuksien ja eurooppalaisen kulttuurin monenkeskinen edistäminen (Saarikoski 1990:8). Tästä näkökulmasta alueiden Eurooppa liittyisi lähinnä jälkimmäiseen suuntaukseen, varsinkin jos alueiden Eurooppa halutaan nähdä monoliittisen EY-Euroopan vastapoolina painottamassa Euroopan oletettua mosaiikkimaista perusolemusta.

Nämä kaksi suuntausta voidaan myös yhdistää näkemykseen, jossa Euroopan integraatio loisi edetessään nimenomaan yleisen, tosin varsin väljän viitekehyksen alueiden Euroopan muotoutumiselle. Tässä katsannossa sisämarkkinakonseptin rooli tulee olemaan keskeinen. Sisämarkkinoiden toteutumisen myötä erityisesti raja-alueiden yhteistyö saa aivan uusia virikkeitä ja niiden taloudellinen asema saattaa hiljalleen kohentua. Rajaseutuahan on usein pidetty jopa omana kehitysaluetyypinään. EY on avustanut rajaseutujaan erityisen Interreg-ohjelman puitteissa. Myös klassinen analyysi maantieteen piirissä on kiinnittänyt huomiota poliittisten rajojen aiheuttamiin vääristymiin teoreettisesti perustelluissa aluejärjestelmissä ja tämän seurauksena syntyviin hyvinvointitappioihin (esim. Lösch 1954). Keskusjohtoisen EY:n ja alueiden Euroopan komplementtisyyteen pohjaavaa näkemystä vahvistaa sekin, että ns. Pentagonale-yhteistyöalueeseen osallistuvissa entisissä sosialistisissa valtioissa, Unkarissa, Tsekkoslovakiassa ja entisessä Jugoslaviassa ei koeta tätä yhteistyötä suinkaan vaihtoehtona Euroopan yhteisöihin liittymiselle, vaan pikemminkin eräänlaisena täydentävänä yhteistyöelementtinä (Woolson & Walker 1991:22).

Alueiden Euroopan muotoutuminen voidaan osaltaan kytkeä myös verkostotalouden rakentumiseen. Kansallisten keskusten kautta kulkevat yhteydet syrjäytyvät hiljalleen alueiden välisillä suorilla yhteyksillä. Pisimmällä verkostotalouden kehittyminen Euroopassa on germaanisessa Keski-Euroopassa erityisesti Baijerin vyöhykkeellä (Tervamäki 1991:106-107). Verkostotalouden muotoutuminen lisää osaltaan paineita monitasoisen alueellisen itsehallinnon järjestämiseksi, jota voitaisiin nimittää alueiden Euroopan institutionalisoitumiseksi⁶.

⁶ Itse asiassa ensimmäinen viite alueiden Euroopan institutionalistumisesta ainakin jossakin mielessä saatiin syksyllä 1991 ennen Maastrichtin huippukokousta ns. Hollannin sovintoehdotuksessa (*Dutch Draft*), jossa monien muiden uudisteiden ohella ehdotettiin perustettavaksi Euroopan yhteisön institutionaaliseen kehikkoon erityinen alueellisen yhteistyön komitea (*The Committee of the Regions*),

Teoksessaan "Maakuntien Eurooppa ja Suomi" Heikki Kirkinen esittää maakunnat regionalismin peruselementteinä. Maakuntiin Kirkinen (1991:22) liittää joukon positiivisia piirteitä, kuten kansanvallan. Tämän vastakohtana on mekanistisen yhteiskuntakäsitys, joka suosii keskitettyjä rakenteita. Kirkinen (1991:42-44) mukaan historiallisten maakuntien perustekijöinä ovat olleet kieli tai kielimurre, etnisiteetti, yhteistoiminta, yhteinen organisaatio, elinalue, väestö ja ulkopuoliset yhteydet, joiden välityksellä maakunta on saanut uusia virikkeitä. Historialliset maakunnat Kirkinen samaistaa lähinnä kansallisiin hallinnollisiin alueisiin, kuten lääneihin, joten valtakunnan rajat ylittävät taloudelliset aluekokonaisuudet jäävät valitettavan vähälle huomiolle.

Kirkinen ohella samankaltaisia ajatuksia on esittänyt Erkki Mennola teoksessaan "Euroopan todelliset vaikuttajat". Kirkinen tavoin Mennola (1991) korostaa "luonnollisen Euroopan" olennaisten perusosien kuntien, maakuntien ja kaupunkien yhä keskeisempää asemaa Euroopan tulevassa kehityksessä nykyisen keskitettyjen rakenteiden luonnehtiman kansallisvaltion kustannuksella. Mennola (1991) mainitsee keskiajan ja renessanssin aikakausina, jolloin "luonnollisen Euroopan" rakenteet toimivat hyvin, ennen keskitetyn kansallisvaltion rakenteen syntymistä ja "luonnollisen" maakuntarakenteen murskaantumista.

Kylmän sodan jälkeisenä aikakautena on tullut mahdolliseksi palauttaa ja rakentaa uudelleen lukuisia sellaisia yhteistyösuhteita, jotka ovat olleet poikki toisen maailmansodan jälkeen puhtaasti suurvaltapoliittisten intressien tähden. Eräs tällainen alue on Itämeren talousalue eli Mare Balticum kuten Sipponen (1990) tätä samaa aluetta nimitää. Tässä kontekstissa alueiden Eurooppa on nähtävä erityisesti kylmän sodan jälkeiselle eurooppalaiselle kehitykselle ominaisena piirteenä.

Itämeren talousalueen ohella on puhuttu ainakin Tonavan, Välimeren ja Alppien-Adrian talousalueista sekä Pentagonalen ja Visegradin yhteistyöstä. Näiden lisäksi muun muassa Mustanmeren alueella on virinnyt eriasteisia yhteistyöpyrkimyksiä (Black Sea Economic Co-Operation) (The Economist 1987:31-32, Joenniemi 1991:35-40, Privat 1991:20-22, Stoleru 1991:19, The Economist 1991a:27, The Economist 1992:34-35).

Alueiden Euroopasta valitsevien käsitysten kirjavuutta kuvaa omalta osaltaan se, että Eskelisen ja Förströmin (1990) mukaan alueiden Eurooppa tulee koostumaan 40-50 uudesta talousalueesta. Heidän käsityksensä alueiden Euroopan rakenteesta on siten jossakin maakuntien Euroopan ja kansantalouksien Euroopan välimaastossa.

Euroopan uusien talousalueiden keskeisin piirre on kuitenkin se, että ne ovat vasta muotoutumassa. Täten niiden alueellisesta kattavuudesta tai edes summittaisista maantieteellisistä rajoista ei ole yksiselitteistä käsitystä. Useat näistä talousalueista elävät ainoastaan ylevisissä poliittisissa julistuksissa ja puheissa, joilla pyritään luomaan Euroopan tulevaisuutta.

---

jonka kanssa konsultoitaisiin aina tehtäessä päätöksiä, joilla on merkittäviä alueellisia implikaatioita. Tavoitteena on perustaa lausuntoja antava alueellisen yhteistyön komitea komission työtä tukevien lukuisten neuvoa-antavien komiteoiden (*Advisory Committee*) joukkoon talous- ja sosiaalikomitean rinnalle. Alueiden komiteassa olisivat edustettuina jäsenvaltioiden paikallis- ja aluehallinnon viranomaiset siten, että kullakin jäsenvaltiolla olisi sama jäsenmäärä kuin talous- ja sosiaalikomiteassa (Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys 1992:149, Watson 1992:11, European Report 1992:1)

Alueiden Euroopan osien identifioimisen ongelma on se, että ensin tulisi määritellä tarpeeksi tiukasti, millä kriteereillä jonkin aluekokonaisuuden sisällä viriävää yhteistyötä voidaan nimittää talousalueeksi. Vasta tämän jälkeen olisi mahdollista ryhtyä keskusteluun, jossa voitaisiin rakentaa selkeitä perusteluja esitettyjen väitteiden tueksi. Tämän tähden onkin yhteenvetona todettava, ettei alueiden Euroopan määrittely talousmaantieteellisenä rakenteena ole vielä mahdollista.

Tästä on esimerkkinä Tonavan talousalue, jonka alueellinen raja-
aus on epäselvä. Esimerkiksi Vähämäen (1990) julkaisemassa teoksessa Tonavan talousalueesta ei oteta kantaa alueen maantieteelliseen laajuuteen, muutoin kuin luettelemalla ne maat eli Itävalta, Tšekkoslovakia, Unkari, Puola ja entinen Jugoslavia, joista tuon talousalueen ajatellaan muodostuvan. On lisäksi huomattava, että osa kaavailluista talousalueista on ainakin osittain päällekkäisiä. Tällaisia ovat esimerkiksi Tonavan talousalue ja Alpien-Adrian talousalue. Tämantapainen päällekkäisyys sopii tosin verkostomalleihin, joissa tietyt alueet yhdistävät verkoston osia toisiinsa.

6. Empiirisiä havaintoja

Kansainvälisen kauppateorian perustulosten mukaan kaupan esteiden poistaminen lisää kauppaa. Tuotantoresurssien uudelleen allokointumiseen ja vaihdannan laajenemiseen liittyy kuitenkin aina myös kansantaloudellisia kustannuksia.

Usein esitetyn argumentin mukaan kansantaloudelliset sopeutumiskustannukset ovat alhaisempia toimialan sisäisen kaupan laajentuessa kuin toimialojen välisen vaihdannan syvenemisen tapauksessa (Greenaway ja Hine 1991). Tämä argumentti voi perustua olettamukseen siitä, että palkat ovat joustavampia muun muassa ay-liikkeen pienemmän neuvotteluvoiman sekä työmarkkinoiden vähäisemmän segmentoituneisuuden takia toimialan sisäisen kaupan luonnehtimilla tuotantosektoreilla. Työmarkkinoiden segmentoituminen toimialojen ja maantieteellisten alueiden välillä aiheuttaa kaupan vapautuessa kohtaanto-ongelman, jos toimialojen välinen kauppa lisääntyy. Toimialan sisäisen kaupan laajentuessa panosvaatimukset muuttuisivat sen sijaan vähemmän aiheuttaen täten pienemmät sopeutumiskustannukset.

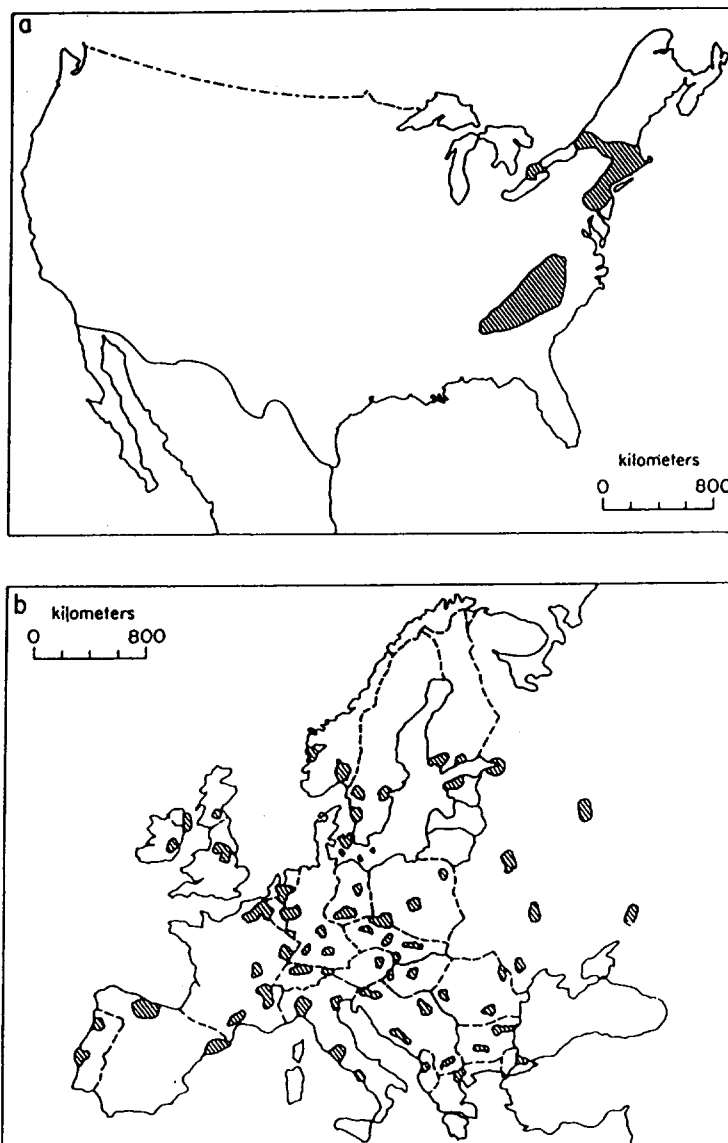
Mitään *a priori* syytä tämänkaltaisen asetelman olemassaoloon ei kuitenkaan ole (Greenaway ja Hine 1991:606). On periaatteessa empiirinen kysymys, missä määrin sopeutumiskustannukset eroavat toimialan sisäisen ja välisen kaupan laajenemisen tapauksessa. Useimmissa empiirisissä tutkimuksissa on kuitenkin saatu tukea käsitykselle, jonka mukaan toimialan sisäisen kaupan laajentuessa yhteiskunnalliset sopeutumiskustannukset ovat alhaisemmat.

On esitetty, että Euroopan maiden korkeaa toimialan sisäistä kauppaa ei selittäisi taloudellinen integraatio sinänsä vaan pikemminkin Euroopan valtioiden korkea tulotaso ja maantieteellinen läheisyys, ts. EY:n kansantalouksien samankaltaisuus (Greenaway ja Hine 1991:610). Parjanteen (1989) mukaan Suomen kaupasta ristikkäiskaupan osuus on alle Euroopan OECD-maiden keskimääräisen tason, mutta erityisesti Ruotsin kanssa Suomella on perinteisesti laajaa toimialan sisäistä kauppaa.

Krugmanin (1991a) Yhdysvaltoja koskevan empiirisen selvityksen mukaan tuotanto-
toiminnassa on huomattavaa keskittymistä, mutta kuitenkin siten, että huipputeknolo-
giateollisuus ei ole kaikkein keskittyneimpää tuotantotoimintaa. Yhdysvalloissa tuo-
tannon alueellinen keskittyminen on edennyt huomattavasti pidemmälle kuin Euroop-
passa. Itse asiassa tuotantotoiminnan alueellinen keskittyminen on saavuttanut huip-
punsa Yhdysvalloissa jo joitakin vuosikymmeniä sitten.

Esimerkin tuotantotoiminnan keskittymisen eroista tarjoaa tekstiiliteollisuuden alueel-
linen sijoittuminen Euroopassa verrattuna Yhdysvalloissa vallitsevaan tilanteeseen
1960-luvulla. Yhdysvalloissa tekstiiliteollisuus oli keskittynyt muutamille optimaali-
sille alueille, sen sijaan Euroopassa oli useita tekstiiliteollisuuden kansallisia, jopa
maiden sisäisiä, keskittymiä. Keskittymisen on mahdollistanut kaupan esteiden puuttu-
minen Yhdysvalloissa. Mittakaavaedut ovat sekä tuotantotoiminnan keskittymisen syy
että seuraus.

*Kuva 9. Tekstiiliteollisuuden alueellinen sijoittuminen Yhdysvalloissa ja Euroopassa
(Abler, Adams ja Gould 1971:334)*

Mittakaavaetuja on vielä runsaasti hyödyntämättä Euroopassa. Yhdysvalloissa tehdaskoko on keskimäärin noin 75 % tehokkaasta minimikoosta (alhaisin tuotantomäärä, joka minimoi keskimääräiset kustannukset), vastaava luku on Saksassa 50, Isossa-Britanniassa 40 ja Ranskassa vain 35 %. Tämä tutkimus on peräisin tosin jo 1960-luvulta, mutta sen tuloksia voidaan pitää Flamin (1992:17) mukaan edelleenkin suuntaa-antavina.

Krugman (1991a:81-83) on puoltanut näkemystä, jonka mukaan Euroopan integraatio johtaa pikemminkin tuotantotoiminnan yhä syvempään alueelliseen erikoistumiseen kuin toimialan sisäisen kaupan kasvuun. Samaa kantaa on tukenut myös Martin Feldstein (1992:20). Sen sijaan EY:n komission edustaman näkemyksen mukaan toimialan sisäisen kaupan laajeneminen tulee olemaan keskeisessä asemassa neutraloimassa epäsymmetrisiä shokkeja talous- ja rahaliitossa.

Haalandin ja Normanin (1993) alustavien numeeriseen yleiseen tasapainomalliin perustuvien tutkimusten mukaan Euroopan taloudellinen integroituminen ei johtaisi merkittävään tuotantotoiminnan alueelliseen keskittymiseen. Täten ei syntyisi yhä syvempää erikoistumista ja siihen perustuvaa kauppaa. Taloudellisella integroitumisella on tasapainomallin mukaan Euroopassa kaksi merkittävää alueellista ulottuvuutta. Ensinnäkin teollisuustuotanto tulee mallin mukaan lisääntymään Etelä-Euroopan maissa. Toiseksi sekä absoluuttisesti että suhteellisesti korkeaa ammattitaitoa vaativa tuotanto toiminta tulisi lisääntymään EFTA-maissa. Sen sijaan selkeää vuorovaikutussuhdetta pääoma- ja hyödykemarkkinoiden välillä Haaland ja Norman eivät kyenneet tutkimuksessaan identifioimaan.

Haaland ja Norman (1993:12-13) esittävät kuitenkin kaksi varausta alustaville tuloksilleen. Ensinnäkin ulkoisvaikutukset saattavat johtaa tuotantotoiminnan keskittymiseen Euroopan ydinalueille. Tämän ohella kuljetuskustannusten (trade cost) eksplisiittinen huomioiminen saattaisi johtaa lopputulemaan, jossa taloudellinen aktiviteetti keskittyy ytimeen. Tämä aiheutuu siitä, että useissa tapauksissa on halvempaa siirtää tuotantoa markkinoiden lähelle kuin kuljettaa lopputuotteita pitkiä matkoja.

Caballeron ja Lyonsin (1990) empiirisen tutkimuksen mukaan Euroopan teollisuudessa yksittäisille yrityksille ulkoiset, mutta toimialoille sisäiset kasvavat skaalatuotot ovat huomattavasti merkittävämpiä kuin yritysten sisäiset kasvavat skaalatuotot.

7. Johtopäätöksiä

Etäisyyksien ajallisesta ja rahallisesta supistumisesta huolimatta talousalueiden maantieteellisellä läheisyydellä on edelleen merkitystä kansainväliselle kaupalle. Näitä piirteitä voidaan jäsentää gravitaatioteorian avulla. Ydin- ja periferiakehikoissa ja erityisesti Porterin (1990a) teoriassa korostuu puolestaan taloudellisen aktiviteetin kasautumien merkitys kansalliselle kilpailukyvyille ja taloudelliselle kehitykselle. Krugmanin (1991a) analyysi erittelee kasautumien muodostumisen kannalta keskeisiä ulkoisvaikutuksia. Nykyisin huomattava osa kansainvälisestä kaupasta on yritysten sisäistä. Tämä kehityssuuntaus korostaa edelleen yksittäisten yritysten merkitystä jäsenettäessä kansainvälisen talouden alueellisia piirteitä.

Tuotantotoiminnan mahdollinen syvempi alueellinen erikoistuminen integraation myötä on EMU:n toimivuuden kannalta kielteinen seikka. Tuotantotoiminnan alueellisen erikoistumisen myötä symmetriset, koko Eurooppaa samalla tavalla koettelevat häiriöt muuntuvat epäsymmetrisiksi, maakohtaisiksi shokeiksi, jotka luovat talous- ja rahaliitossa vaikean sopeutumisongelman (kts. De Grauwe 1992). Sopeutuminen eksogeeniseen shokkiin ei voisi enää tapahtua manipuloimalla reaalista valuuttakurssia eli käytännössä devalvoimalla nimellinen valuuttakurssi. Hintojen ollessa jäykkiä ja tuotantotekijöiden liikkeiden heikkoja määrät sopeutuvat. Tuloksena on työttömyyttä ja käyttämätöntä tuotantokapasiteettia.

Tuotantorakenteen samankaltaistumisen myötä syntyvät yhteiskunnalliset sopeutumiskustannukset olisivat todennäköisesti vähäisemmät. Tämä on luonnollisesti yhteiskunnallisesti toivottavaa. Eräs tässä yhteydessä esiin nouseva kysymys on se, tulisiko maan talouspolitiikan tavoitteena olla samankaltaistaminen. Tämä saattaisi merkitä muun muassa aktiivista ranskalaistyyppistä teollisuuspolitiikkaa.

Alueiden Euroopassa lähialueyhteistyön merkitys erityisesti Itämeren talousalueen puitteissa korostuisi. Tätä vahvistaisi asetelma, jossa Suomi ei liittyisikään syystä tai toisesta EY:n jäseneksi esim. EY-jäsenyydelle kielteisen kansanäänestystuloksen seurauksena.

Tuotantotoiminnan erikoistumisen ja aluejärjestelmän eroavaisuuksien terävöitymisen puolesta on esitetty vakuuttavampia perusteluja. Suuntaus tuotantotoiminnan keskittymiseen on selvä. Keskittyminen tarkoittaa sitä, että eri toiminnot sijoittautuvat eri alueille.

Ensinnäkin vertailu Yhdysvaltojen kehitykseen osoittaa, että Euroopan tuotantorakenteen alueellinen keskittyminen ei ole vielä saavuttanut päätöstään. Eurooppa voisi tietenkin siirtyä suoraan tuotannon keskittymisen ohi alueellisesti hajautetun tuotantotoiminnan luonnehtimaksi talousalueeksi. Luultavimmin Euroopan yhteisön sisämarkkinoiden toimialan sisäistä kauppaa lisäävä vaikutus ei kuitenkaan dominoi tuotantotoiminnan alueellista keskittymis- ja erikoistumistendenssiä.

Toiseksi aikaetäisyyksien jatkuva supistuminen hyödyttää aivan ilmeisesti enemmän Euroopan ydinalueita kuin perifeerisiä alueita. Periferia-alueet saattavat jopa loitontua toisistaan. Eräs tätä kehitystä kiihdyttävä tekijä saattaa olla tulostavien rautatielaitosten yleistymisen Euroopassa, joka johtaa tuottavien rataosuuksien kehittämiseen ja tappiollisten rataosuuksien lakkauttamiseen. Aikaetäisyyksien supistuminen Euroopan puitteissa keskittää tuotantotoimintaa erityisesti Lontoon-Milanon akselille.

Kolmanneksi Euroopassa on tuotantotoiminnassa vielä runsaasti hyödyntämättömiä mittakaavaetuja, jotka ovat keskeisessä asemassa kasautumien muodostumisen dynamiikassa. Mittakaavaedut voidaan hyödyntää tehokkaasti ainoastaan kasautumisissa. Tämä puoltaa tuotantotoiminnan alueellista keskittymistä ja erikoistumista.

Arvioni mukaan pidemmällä aikavälillä, ehkä muutaman vuosikymmenen puitteissa tuotantotoiminnan samankaltaistuminen muodostuu vallitsevaksi suuntaukseksi. Tässä kehityksessä on keskeisessä asemassa tuloerojen konvergoituminen Yhdysvaltojen kehityksen tapaan. Toinen mekanismi on kasautumien mittakaavaetujen syrjäytyminen mittakaavahaitoilla tungostumisen tähden.

Kirjallisuus

- Abler & Adams & Gould (1971): *Spatial Organization*. Prentice Hall International Inc. London.
- Aikio, Pekka (1989): Mikä ja mitä on periferia? *Futura* 3, 10-13.
- Aitken, N. D (1973): The effect of the EEC and EFTA on European trade: a temporal cross-section analysis. *The American Economic Review*, Vol. 63, No. 4.
- Anderson, J. E. (1979): Theoretical foundation for the gravity equation. *The American Economic Review*, Vol. 69, No. 1.
- Andersson, Jan Otto (1987): Integration and intra-industry trade: A study of the Nordic Countries using LISP-estimates. Teoksessa Andersson, Jan Otto (toim.): *Nordic Studies on Intra-Industry Trade*. Åbo Akademis Förlag. 184 s.
- Attali, Jacques (1991): *Tulevaisuuden ääriiviivat*. 203 s. WSOY, Juva.
- Barro, Robert J. & Xavier Sala-i-Martin (1991): Convergence across States and Regions. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 107-182.
- Barro, Robert J. & Xavier Sala-i-Martin (1992): Regional growth and migration: A Japan-U.S. comparison. NBER Working Papers, No. 4038.
- Brezis, Elise & Paul R. Krugman & Daniel Tsiddon (1991): Leapfrogging: a theory of cycles in national technological leadership. NBER Working Papers, No. 3886.
- Caballero, Ricardo J. & Richard K. Lyons (1990): Internal versus external economies in European industry. *European Economic Review*, 34.
- Chacholiades, Miltiades (1990): *International Economics*. McGraw-Hill publishing Company.
- Commission of the European Communities (1988): Some macroeconomic considerations on opportunities and conditions for the catching-up process of the poorer countries of the community. *European Economy*, No 38.
- Commission of the European Communities (1990): One market, one money. An evaluation of the potential benefits and costs of forming an economic and monetary union. *European Economy*, No. 44.
- Commission of the European communities (1991): *Europe 2000. Outlook for the Development of the Communitys Territory*. Luxembourg.
- Deardorff, Alan V. (1984): Testing trade theories and predicting trade flows. Teoksessa Jones, Ronald W. & Peter B. Kenen (toim.): *Handbook of International Economics*, Volume I. s. 467-517.
- De Grauwe, Paul (1992): *Economics of Monetary Integration*. Oxford University Press.
- Dornbusch, R. & S. Fisher & P. A. Samuelson (1977): Comparative advantage, trade and payments in a Ricardian model with a continuum of goods. *The American Economic Review*, Vol 67.

- Emmont, Bill (1993): A Survey of Multinationals. *The Economist*, March 27th.
- Eskelinen, Heikki & Bo Försström (1990): Alueiden Eurooppa sisämarkkinoiden syntyessä. *Ulkopolitiikka*, 4, 78-83.
- European Report (1992): Regional policy: Commissioner stresses crucial role of cohesion fund and new committee, February 22th.
- Feldstein, Martin (1992): The case against EMU. *The Economist*, June 13th.
- Flam, Harry (1992): Product Markets and 1992: Full integration, large gains? *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 6, No. 4.
- Forsman, Pentti & Pertti Haaparanta & Tarja Heinonen (1993): Waste paper recycling and the structure of forest industry. *Suomen pankin keskustelualoitteita*, 3.
- Frankel, Jeffrey A. & Shang-Jin Wei (1993): Trade blocks and currency blocks. *NBER Working Papers*, No. 4335.
- Frischtak, Claudio R. (1992): From monopoly to rivalry: policies to realize the competitive potential of transnational corporations. *Transnational Corporations*, Vol. 1, No. 2.
- Gandolfo, Giancarlo (1987): *International Economics I. The Pure Theory of International Trade*. Springer-Verlag.
- Gilroy, Bernard Michael (1989): Intra-firm trade. *Journal of Economic Surveys*, Vol.3, no.4.
- Greenaway, David & Robert C. Hine (1991): Intra-industry specialization and adjustment in the European Economic Space. *Journal of Common Market Studies*, Volume XXIX.
- Haaland, Jan I. & Victor D. Norman (1993): Regional effects of European integration. A progress report on the effects of product market integration and capital movements. *CEPR Papers*, 7th May.
- Hamilton, Carl & L. Alan Winters (1992): Opening up international trade in Eastern Europe. *Economic Policy*, April.
- Hoffman, George W. (1989): *Europe in the 1990s. A Geographic Analysis*. John Wiley & Sons, New York.
- Houlder, Vanessa (1992): Unified market a long way off. *Financial Times*, Supplement: *European Property*, March 13th.
- Isard, W. (1956): *Location and Space Economy*. The MIT press.
- Janelle, Donald (1969): Spatial reorganization: a model and concept. *Annals of the Association of American Geographers*, 59:2, 348-364.
- Joenniemi, Pentti (1991): Itämeri eurooppalaisena yhteistyöalueena. *Ulkopolitiikka*, 1, 35-40.
- Jordan, Terry G. (1973): *The European Culture Area*. 381 s. Harper & Row, Singapore.

- Kantola, Anu (1990): Alueiden Eurooppa ja EY. Teoksessa Pikajuna Brysseliin. Suomi ja Euroopan yhdentymisen ongelmat. 163 s. Gummerus Kirjapaino oy, Jyväskylä.
- King, R. L. (1982): Southern Europe: dependency or development? *Geography*, 67:3, 221-234.
- Kirkinen, Heikki (1991): Maakuntien Eurooppa ja Suomi. 143 s. Otava, Keuruu.
- Knox, Paul & John Agnew (1990): *The Geography of World-Economy*. 410 s. Edward Arnold, London.
- Krugman, Paul R. (1989): The move towards free-trade zones. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Reviews*, November-December, 5-25.
- Krugman, Paul R. (1991): History versus expectations. *The Quarterly Journal of Economics*, May.
- Krugman, Paul R. (1991a): *Geography and Trade*. The MIT press.
- Krugman, Paul R. (1991b): Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, Vol 99, No.3.
- Lighthart, Henk & Henk Reitsma (1988): Portugal's semi-peripheral middleman role in its relations with England, 1640-1760. *Political Geography* 4, 354-362.
- Lucas, Robert E. Jr. (1990): Why doesn't capital flow from rich to poor countries? *The American Economic Review*, Vol. 80, No. 2.
- Lumijärvi, Tarja (1983): *Aluetaloustieteen perusteet*. Tampereen Yliopisto, Aluetiede, Tutkimuksia Sarja A5.
- Lundberg, Lars (1992): Economic Integration, Inter- and Intra-Industry Trade: The Case of Sweden and the EC. *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 94, No. 3, 393-408.
- Lundberg, Lars & Pär Hansson (1987): The country pattern of Swedish trade in manufactured products: an econometric analysis. Teoksessa Andersson, Jan Otto (toim.): *Nordic Studies on Intra-Industry Trade*. Åbo Akademis Förlag. 184 s.
- Lösch, August (1954): *The Economics of Location*. 520 s. Yale University Press, New Haven.
- Löytönen, Markku & Antti Meriläinen (1988): Valtakunta aluejärjestelmänä. Julkaisussa Löytönen, Markku (toim): *Alueellinen monitasojärjestelmä*. Helsingin Yliopisto, Maantieteen laitos, opetusmonisteita, 30.
- Mennola, Erkki (1991): Euroopan todelliset vaikuttajat. Johdatus kuntien ja maakuntien Eurooppaan. 144 s. VAPK-kustannus, Helsinki.
- Messerli, Paul (1991): Die Schweiz und Europa. *Geographische Rundschau*, September.
- Morrill, R. L. (1970): *The Spatial Organization of Society*. Wadsworth Publishing Co. Belmont.
- Palomäki, Mauri & Matti Hiltunen (1990): Euroopan ylikansalliset päätöksentekokeskukset. *Terra*, 102:1, 38-47.

- Parjanne, Marja-Liisa (1989): Suomen ristikkäiskauppa. Helsingin kauppakorkeakoulun työpapereita, F-230.
- Parviainen, Silve (1993): Taloudellinen kasvu, kauppa ja endogeeninen tekninen kehitys. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen tutkimuksia, No. 66.
- Pounds, Norman J. G. & Sue Simons Ball (1964): Core-areas and the development of the European states system. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 54, 24-40.
- Porter, Michael E. (1990): Europe's companies after 1992. *The Economist*, June 9th.
- Porter, Michael E. (1991): Kansakuntien kilpailuetu. Otava.
- Privat, Pascal (1990). Europe in the year 2000. *Newsweek* 48, 14-22.
- Pöyhönen, P. (1961): A tentative model for the volume of trade between countries. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Band 90.
- Pöyhönen, P. (1991): The gravity model and EC 1992. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen keskustelualoitteita, No. 279.
- Pöyhönen, P. & Risto Sullström (1990): The EES and the trade in manufactured goods. ETLA:n keskustelualoitteita, 340.
- Reinikainen, Veikko (1988): Kansainvälistyminen ja avoin talous: uuden kehitysvaiheen taustatekijät ja haasteet. Teoksessa Haavisto, Pirkko & Sampsä Saarilehto (toim.): Yritysten kansainvälistyminen. ETLA, sarja B, 58.
- Rocca, Tony (1991): French sunbelt booms. *The European*, June 14th
- Saarikoski, Saska (1990): Näkyjä yhteisöstä. *Ydin* 7-8, 4-8.
- Saarikoski, Saska (1991): EY-alueet vai imperiumi. *Ydin* 2, 30-31.
- Seers, Dudley (1979): The Periphery of Europe. Teoksessa Seers, Dudley & Bernard Schaffer & Marja-Liisa Kiljunen (toim.): Underdeveloped Europe: Studies in core-periphery relations. 3-34. Humanities Press, Atlantic Highlands, New Jersey.
- Sipponen, Kauko (1990): Mare Balticum. Talouden ja kulttuurin meri. 72 s. EVA.
- Stoleru, Lionel (1991): Euro Regions, the proper way to build the new Europe. *The European*, October 25th.
- Suomi ja Euroopan yhteisön jäsenyys. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle ja siihen liittyvä taustaselvitys (1992). 52 s. + 190 s. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Tervamäki, Erkki (1991): Hierarkioista verkostoihin - myös alueiden yhteistyössä. *Acta Academiae Oeconomicae Helsingiensis, Series A:77*, 101-113.
- The Economist* (1987): East is east and west is west, and what is in the middle, December 26th.
- The Economist* (1990): The State of the Nation-State, December 22th.
- The Economist* (1991): Regional Clubs, July 13th.
- The Economist* (1992): Black sea zone, June 27th.

Van Valkenburg, Samuel & Colbert C. Held (1952): Europe. 826 s. John Wiley & Sons, USA.

Watson, Rory (1992): Finding a voice for the lost peoples of Europe. The European, January 17th.

Woolfson, Karen & Lucy Walker (1991): First foot on the ladder to free markets. The European, July 26th.

Wright, Gavin (1987): The Economic Revolution in the American South. Journal of Economic Perspectives, Vol. 1, No. 1.

Vuori, Synnöve (1991): Teknologiapanosten vaikutukset ja teknologian diffuusio: kirjallisuuskatsaus. ETLA:n keskustelualoitteita, No. 382.

Vuoristo, Kai-Veikko (1990): Eurooppa, monoliitti vai mosaiikki? Terra 102:1, 22-28.

Vähämäki, Maija (1990): Tonavan talousalue. Toimintaympäristön muutokset ja markkinoiden uusjako. 91 s. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

